

Soproni Szemle

2023. harmadik szám

hetvenhetedik évfolyam

TARTALOMJEGYZÉK

IN MEMORIAM GALAVICS GÉZA

UGRY BÁLINT: Emlékezés Galavics Géza művészettörténészre	259
KISS MELINDA: Reneszánsz és barokk Magyarországon. Művészettörténeti tanulmányok Galavics Géza tiszteletére I–II. Budapest, 2021.	275

TANULMÁNYOK

LAKATOS BÁLINT: Répcefő–Schwendgraben. Egy ismeretlen oklevél 1401-ből. Forrásközlés	284
P. SZABÓ BÉLA: Soproni peregrinusok által megvédett, eddig ismeretlen <i>politica-disputatiók</i> a tübingeni egyetemen a 17. század első felében	295
DEMETER GÁBOR – JANKÓ FERENC: Burgenland előtörténete írásban és térképekben	321

SOPRONI ARCOK

BORSOS ÁRPÁD: Akikre emlékezünk, akikre nem – Sopron és a Gerstlauer család....	343
VÖRÖS ÁKOS: Vásonkeői Gróf Zichy Ottó sírja immár a Nemzeti Sírkert része	355

SOPRONI KÖNYVESPOLC

CSURGAI HORVÁTH JÓZSEF: Sopron vonzásában. Ünnepi tanulmányok Dominikovits Péter 60. születésnapjára. Szerk. Fiziker Róbert – Kelemen Dávid. Budapest – Sopron, 2022.	361
SZENDE KATALIN: Julia Burkhardt – Christina Lutter: Ich, Helene Kottannerin. Die Kammerfrau, die Ungarns Krone stahl. Darmstadt, 2023.	368
SZIBLER GÁBOR: Gerencsér Péter: Az 1584. évi kapuvári urbárium. Csorna, 2023. ..	371
BORSODI HENI: Kiss Jenő: Mihályi tájszó- és névtár. Tájszavak, földrajzi, személy- és állatnevek. Múlt és jelen. Budapest, 2022,	374
FIZIKER RÓBERT: Dominkovits Péter (szerk.): Thirring Gusztáv emlékkönyv (1861–1941). Sopron, 2022.	376

Amikor a korai újkor hazai művelődéstörténet bármely szegmense kutatójának egy magyarországi szerző vagy közreműködő nevéhez köthető nyomtatvány akad a kezébe, bizony nincs könnyű helyzetben, ha el akarja dönteni, hogy az adott nyomtatványt tekintheti-e új „felfedezésnek”, a könyvészeti *hungaricumok* sokezres listáját bővítő tételnek.¹ Megfelelő források és kapacitás hiányában ugyanis az ún. RMK III kiadványok módszeres gyűjtése évek óta nem folyik. Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársainak csak arra van lehetősége, hogy a különböző publikációk és önkéntes kutatói jelzések nyomán tudomásukra jutott kiadványokat regisztrálják.²

A Kárpát-medencéből kiinduló koraújkori peregrináció kutatói számára tehát nem áll rendelkezésre egy olyan könnyen hozzáférhető hazai adatbázis, amely könnyű úton lehetővé tenné annak felmérését, hogy milyen számban és milyen „tudományterületekhez” kapcsolódóan maradtak fenn nyomtatásban megjelent szövegek korújkori peregrinusaink nevével, illetve ami lehetővé tenné a szövegek fellelését, és ezáltal az egyes vándordiákok tanulmányainak legalább részbeni tartalmi rekonstrukcióját. A hiányzó rendszeres feltáró munkát sokszor a véletlen, vagy egy-egy szerencsés kutatói megérzés természetesen nem helyettesítheti, mégis bővítheti meglévő ismereteinket, vonatkozó nemzeti bibliográfiánk bővülését.

Az alábbiakban három olyan – inkább a véletlennek köszönhetően előkerült és beazonosított – vitairat bemutatására tehetünk kísérletet, amelyek bizonyos többlet információt nyújthatnak két Sopronból induló és legalább négy éves peregrináció után haza-

¹ A rendszeres gyűjtés 100 évének felbecsülhetetlen értékű eredményei: Szabó Károly, Hellebrant Árpád: Régi magyar könyvtár III/1–2. Magyar szerzőktől külföldön 1480–1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve. Budapest, 1896–1898. Régi magyar könyvtár III. kötet. Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. 1–4 füzet: Pótlások kiegészítések, javítások. 5. füzet: Mutató – függelék. *Borsa Gedeon* irányításával összeáll. Dörnyei Sándor, Szálka Irma. Budapest, 1990–1996. Régi Magyar Könyvtár III/XVIII. század. Magyarországi szerzők külföldön, nem magyar nyelven megjelent nyomtatványai I. kötet: 1712–1760. 2. kötet: 1761–1800. Összeállította Dörnyei Sándor, Szávuly Mária. Budapest, 2005–2007.

² A nyilvántartás kézirat formában (cédulakatalógusban, bejegyzésekkel bővített RMK III – Pótlás kötetekben) hozzáférhető és kutatható az Országos Széchényi Könyvtárban, a Könyv- és Művelődéstörténeti Kutatócsoport segítségével. Az utóbbi két évtizedben feltárt, „új” tételek publikálása egyelőre nincs napirenden, s így a nem bennfentes kutatók abból indulhatnak ki, hogy minden olyan nyomtatvány, ami az említett publikációkban nem található meg, az a tudós közönség számára „ismeretlennek” tekinthető. Köszönet a kutatócsoport szíves közléséért, 2021 áprilisából.

térő ifjú tübingeni egyetemi tanulmányairól, amelyek arra készítették fel őket, hogy – ha nem is vezető, de figyelemre méltó – szerepet játszanak közösségük közéletében.

Ami eddig ismert lehetett, és ami nem

Ha a magyarországi korai peregrinációjával kapcsolatos, az utóbbi évtizedekben megszorított kutatási eredményeket áttekintjük, azt állapíthatjuk meg, hogy a soproni vándordiakok számára a 16. és 17. században Wittenberg, Jena, Lipcse és Altdorf főiskolája is előrébb állt a lehetséges úticélok rangsorában, mint a tübingeni egyetem.³ A tübingeni egyetem nemcsak a soproniak, hanem általánosságban a magyarországiak és erdélyiek peregrinációjában is viszonylag szerény szerepet töltött be, ami több okkal is magyarázható. A többi lutheránus egyetem konkurenciája, az egyházi és fejedelmi hatalom kettős szorításából fakadó kisebb játéktér a tanítási szabadság és az oktatási módszerek modernizálása tekintetében, valamint az intézmény provinciális jellege jelentősen kihatott az *Eberhardina* népszerűségére a Kárpát-medencéből érkezők szemében. A 17. század folyamán ehhez még hozzájárulhattak a háborús viszonyok is,⁴ bár a harmincéves háború viszontagságait viszonylag érintetlenül vészelte át a tübingeni főiskola.⁵ A háború első éveit bár éreztették hatásukat, de nem voltak olyan súlyosak, hogy az egyetem működését jelentősen akadályozták volna, a nagyobb nehézségek csak 1634 után, elsősorban a hallgatók elvándorlásában mutatkoztak meg.⁶ A 17. század első felében még alapítványok sem vonzották a teológusokat a Neckar-partjára, és a magyarországi nemesek sem fedezték fel a *Collegium Illustre*-t.⁷

³ Grill Tibor: „Studia humanitatis” a XVI–XVII. századi Sopronban. In: Soproni Szemle 47 (1993) 4. sz. 340. A Grill által akkoriban számított arányok ma is megállják a helyüket, de az abszolút számokban kisebb korrekciókat tett lehetővé Szögi László gyűjtésének figyelembe vétele. Vö. Szögi László: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700. Budapest, 2011, (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 17).

⁴ Márta Fata: Studenten aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Tübingen. Eine 500 Jahre lange Beziehungs- und Wirkungsgeschichte. In: Peregrinatio Hungarica: Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert. Hrsg. Márta Fata, Gyula Kurucz, Anton Schindling. Stuttgart, 2006. 233.

⁵ Annak ellenére, hogy a hallgatóság társadalmi és területi megoszlása még nincs feltárva, a háború gazdasági és szociális következményei sincsenek még felmérve, megállapítható, hogy a tanítás folyamatos volt, a professzorok száma nem csökkent, a hallgatók nem maradtak el, bár a messzebről jövők száma csökkent. Vö. Susanne Häcker: Universität und Krieg: Die Auswirkungen des Dreißigjährigen Krieges auf die Universitäten Heidelberg, Tübingen und Freiburg. In: Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit, 11. (2007) 2. sz. 163–173.

⁶ Volker Schäfer: Die Universität Tübingen zur Zeit Schickards. In: Zum 400. Geburtstag von Wilhelm Schickard: Zweites Tübinger Schickard-Symposium. Hrsg. Friedrich Seck. Sigmaringen, 1995. 20.

⁷ A teológus-hallgatók alapítványi bennlakásos intézményébe és a nemesi kollégiumba is csak a ’50-’60-as évek fordulóján nyertek bebocsátást, illetve jelentek meg magyarországiak a híres ügyvéd, Vittinger István közbenjárására. Vö. Márta Fata: i. m. 243. és 247. A *Collegium Illustre* kapcsán vö. Norbert Conrads: Ritterakademien der frühen Neuzeit. Bildung als Standesprivileg im 16. und 17. Jahrhundert Göttingen, 1982. (Schriftenreihe der Historischen Kommission bei Bayerischer Akademie der Wissenschaften, 11) 105–115.

A harmincéves háború folyamán például mindössze 19 magyarországi hallgató ke-
reste fel a tübingeni egyetemet, ebből a talán még békésebbnek tekinthető 1620-as évek-
re összesen 12 esett, akik között három sopronit, két erdélyi szásztt, egy nyugat-ma-
gyarországi német ajkú *Hungarust* és hat (neve alapján) magyar anyanyelvűt találunk.
A többség valószínűleg a teológiai tanulmányokat folytattott. A három soproniként je-
lölt *peregrinus* közül az egyik, a Tübingenben *doctor utriusque iuris* címet szerzett, szü-
lővárosában utóbb fényes politikai pályát befutó Wilhelm Artner volt,⁸ s a másik két
hallgató is a jogi tanulmányait készíthette elő az alább ismertetendő *politica-disputatiók*
megvédése révén.

Az említett két soproni diák - Johannes Stainer és Michael Kern - a '20-as évek máso-
dik felében együtt peregrinált városuk támogatásával. Mind Tübingenben, mind két évre
rá Strassburgban együtt iratkoztak be. Előbbi helyen 1626. május 2-án egymás mellet-
t találjuk nevüket a *matriculában*, arra azonban nincs utalás melyik *facultason* kívánták ta-
nulmányaikat folytatni.⁹

Tübingeni tartózkodásukról, kétévnyi tanulásukról röviddel ez előttig – kivéve Kern
néhány onnan a soproni tanácsnak írott levelét – szinte semmit nem tudtunk, pusztán
azt vélelmezheték a kutatók, hogy a két soproni hallgató szerepet kaphatott Christoph
Lackner fontos könyveinek tübingeni kiadásában. A hagyomány szerint¹⁰ ugyanis
Stainer és Kern voltak azok a soproni *peregrinusok*, akik Lackner 1625-ben Eberhard
Wild tübingeni sajtója alól kikerülő két munkája, a *Galea Martis*¹¹ című katonai jellegű
emblemikus idézetgyűjtemény, valamint az *Aphorismi politici*¹² című politikai köz-

⁸ Tübingeni tanulmányaira vö. P. Szabó Béla: A talán első (római) jogi monográfia magyarországi szerző tollából – A soproni Wilhelm Artner Brevissima Discussiója. In: Universitas „unius rei”: Tanulmányok a római jog és továbbélése köréből. Szerk. P. Szabó Béla, Újvári Emese. Debrecen, 2014. 257–295. Uő.: Hungarológiai munkácska jogtudományi hangsúlyokkal a 17. század első feléből. In: Gerundium – Egyetemtörténeti Közlemények, 8. (2017) 1. sz. 147–165.

⁹ Albert Bürk, Wilhelm Wille: Die Matrikel der Universität Tübingen II.: 1600–1710. Tübingen, 1953, 163. Gémes István: Hungari et Transylvani: Kárpát-medencei egyetemjárók Tübingenben (1523–1918). Budapest, 2003. 38. Szögi László: i. m. nr. 2562 és 2559.

¹⁰ Payr Sándor Lackner egyik beszédére hivatkozva feltételezi a két soproni diák nevét. Payr Sándor: Emlékezés Doktor Lackner Kristófról, Sopron szab. kir. város első nagy polgármesteréről, halálának háromszázados évfordulóján (1571–1631). Sopron, 1932. 33. Vö. Kovács József László: Lackner Kristóf és kora. Sopron, 2004. 37.

¹¹ Galea Martis, hoc est Bona Militia Pro Publica salute epitomice a Christophoro Lacknero, J. U. D. & Com. Pal. conscripta. Tubingae, 1625. RMK III. 1389.

¹² Aphorismi Politici Pro Principe, Republica, Pace, Bello, Oeconomia, Et Bonis moribus, Ex Horologio Principum, In Decadas distributi, Authore Christophoro Lacknero, J. U. D. & Com. Pal., Tubingae, 1625. RMK III. 1390. Nevezett munka elemzésére lásd Kovács József László: Lackner Kristóf: Aphorismi politici. Adalék Lackner Kristóf politikai eszmevilágához. In: Studia Litteraria, 9. (1971) 51–61. Ezen könyv kéziratát nagy valószínűséggel a híres tübingeni jogász- és *politica*-professzor, Christoph Besold rendezte sajtó alá. Lackner – eddig részletesen nem ismertetett – leveleskönyvében ugyanis levelek maradtak fenn, amelyek a nyomdászhoz és Besold professzorhoz íródtak. Erre a kérdésre vö. Németh Noémi, Schaffer Andrea: Adalékok a tübingeni heterodoxia nyugat-magyarországi kapcsolataihoz az 1620-as években. In: Magyar Könyvszemle, 112. (1996) 2. sz. 225. Vö. Hoffmann Gizella: Artner Vilmos (1602–1657) testimóniuma. In: Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, 29. Ötvös Péter Festschrift. Szeged, 2006. 78. Márta Fata: i. m. 253.

hely-összeállítás kiadásának előkészítésében Lackner segítségére lehettek.¹³ Stainer és Kern – Payr Sándor szerint – Lackner pártfogoltjai voltak.¹⁴

Újabban azonban további adatok is napvilágra kerültek Stainer és Kern tübingeni tartózkodásával kapcsolatban: a német nyomdákban kikerült nyomtatványok egyre bővülő adattárában¹⁵ böngészve kiderült, hogy 1628-ban mindketten *politica-disputatiók respondensei* voltak Johannes Geilfus logika professzor elnöklete alatt, sőt Stainer ugyan-ezen professzor segítségével egy másik politikai vitatkozáson is főszerepet vállalt.

A Sopron egyik vezető családjából származó, a várostól ösztöndíjat is kiérdemlő Johannes Stainer, Jacobus Stainer, belső tanácsos, többszörös városbíró és későbbi polgármester fia volt.¹⁶ Peregrinációja idején (1625?–1630) apja éppen ismét városbíró volt.¹⁷ Az *Eberhardinán* töltött közel kétévnyi tanulmányairól annyit tudunk, hogy azok mintegy lezárásaként, szorgalma bizonyosságául részt vett két tudományos vitán is. Előbb valószínűleg azon vitasorozat keretében állt – a valószínűleg tanára, Geilfus professzor által megfogalmazott tézisek védelmében – opponensei elé, amely *disputatiók* tézisei röviddel a nyilvános események után Geilfus neve alatt nyomtatásban meg is jelentek.¹⁸ Diáktársa, Kern peregrinációja a város vezetésének három Tübingenből és egy Strassburgból küldött levele okán valamivel jobban dokumentált. Leveleiben – mint az megszokott volt – elsősorban az addigi támogatást köszönte meg és újabb segítséget kért.

¹³ Mivel a két hallgató – mint adataink mutatják – csak 1626 májusában iratkozott be a tübingeni egyetemre, viszont Lackner könyvei 1625-ös keltezésűek, a közreműködés korántsem bizonyos. Ahhoz ugyanis vagy azt kellene feltételeznünk, hogy a két *peregrinus* már a hivatalos immatrikuláció előtt jóval Tübingenben tartózkodott és – Besoldddal kapcsolatot tartva – segítették a könyvek kiadását, vagy azt kellene vélnünk, hogy a nyomtatványokat előre dátumozták, ami persze nem volt ismeretlen a korabeli gyakorlatban. Az anyakönyvek szerint 1625-ben az említet hármon kívül más soproni *peregrinus* nem tartózkodott Tübingenben. Stainernek és Kernnek a Tübingenben megjelent munka nyomdába kerülésében játszott esetleges szerepével máshol már foglalkoztunk röviden. Vö. P. Szabó Béla: *Hungarológiai... i. m.* 157–158.

¹⁴ Payr Sándor: i. m. 33.

¹⁵ *Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts* – www.vd17.de [a továbbiakban: VD17]

¹⁶ Kovács József László: Lackner Kristóf és kora, i. m. 37. *Házi Jenő*: Soproni polgárcsaládok: 1535–1848. 2. Budapest, 1982. nr. 10448.

¹⁷ Az apára vö. *Házi Jenő*: i. m. nr. 10447.

¹⁸ *Opvscvlm Politicvm In quo Civilis et Architectonica Prudentia, succintè proposita, exhibitur. Cura Johannis Geilfusi Organi Aristotelici Professoris Tubing.* In fine addita est, *Dan. Heinsii*, de Servitute Naturale, accurata epistola, Tvbingae, Typis Philiberti Brunnii, Anni MDCXXXVIII. – Lelöhely: BSB (München) – J.pract. 41/1.; Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel – 576.18 Quod. (2). Ezen kötetekben az ajánlások után fel van sorolva a hét *exercitatio respondens*éne neve: „*I. Joh. Stainer, Oedenburg. Ungarus [...] VI. Michaël Kern, Oedenb. Vngarus*”. A könyv ugyanazon évben kiadott másik hozzáférhető példányában a *respondensek* neveit tartalmazó lapot rögtön a címlap után kötötték be. Vö. BSB (München) – Pol.g. 352. – VD17 23:280121P. A *respondensek* nevei viszont már nem szerepelnek a könyv később sajtó alá adott, jelentősen bővített kiadásában.

„*Studia mea sunt Vestra*” jelenti ki magabiztosan első levelében, mutatva, hogy tanulmányait a közösség érdekében végzi.¹⁹ Ugyanezzel érvel egy másik levelében is.²⁰

Arról is büszkén számolt be támogatóinak 1628-ban, hogy „*de Belli Pacisque Jure*” disputált „*per Exercitationes Vernales*”, és hogy a vitatkozás nyomtatásban is megjelent.²¹ Csak valószínűnek tarthatjuk, hogy utóbbi közlése egy önálló címlappal rendelkező nyomtatványként kiadott füzetre vonatkozik, amelynek azonban ma már nincs elérhető példánya: sem Stainer, sem Kern, sem a többi *respondens* nevével nem lelhetők fel a vonatkozó tézisfüzetek a rendelkezésünkre álló adatbázisokban.

Ismert még, hogy tübingeni tanulmányaik után Stainer és Kern 1628. július 4-én joghallgatóként iratkoztak be a strassburgi egyetemen.²² Itt Stainer egy üdvözlőverset írt 1629 júliusában a pozsonyi Martinus Schödel híres, Matthias Bernegger elnöklete alatt megvédett és utóbb többször kiadott strassburgi *politica-dissertatió*jához.²³ A vers az 1630-ban újból kiadott füzetben is szerepelt.²⁴ Ugyanő 1630. március 12-én egy teológushallgató emlékkönyvébe jegyzett Strassburgban: „*Johannes Stainer Semproniensis Hungarus Argentina abiturus posuit.*”²⁵ Még ugyanebben a hónapban (valószínűleg hazafelé utaztában) Nürnbergben egy német barátja, Burchard Grossman emlékkönyvében is megjelenik a bejegyzése, akit frankfurti utazása útítársának jelöl.²⁶ A kérdéses *album* tulajdonosa, Grossman – jénai tanulmányok után a következő hónapban az altdorfi egyetemre iratkozott be.²⁷ Nem tudjuk, hogy az említett frankfurti utazásra mikor került sor és hogy Kern is elkísérte-e barátját, s azt sem, hogy együtt tértek volna haza.

¹⁹ 1627. július 12. Tübingen. MNL GyMSM SL SVL Lad. XII. et M. Fasc. IV. num. 166.

²⁰ „... *quo metam assecutus exoptatam, non solum mihi ornamento, verum etiam Patriae dulcissime emolumenta esse queam.*” 1627. december 15. Tübingen. MNL GyMSM SL SVL Lad. XII. et M. Fasc. IV. num. 170.

²¹ 1628. Tübingen. „*Cum vero nulla alia hactenus me invitaret occasio, quam quae proxime per Exercitationes Vernales mihi contigit, quorum frugem in brevem collegi dissertatiunculam, de Belli Pacisque Jure inscriptam, quam Typis adornatam in studiorum meorum, perpetuae gratitudinis, simulque filialis observantiae testimonium, hoc literarum praesentia Vobis Patriae Columinibus Reipublicae offerre volui...*” MNL GyMSM SL SVL Lad. XII et M. fasc. IV. 171.

²² *Gustav C. Knod*: Die alten Matrikeln der Universität Straßburg 1621–1793. II. Die Matrikeln der medicinischen und juristischen Facultät. Straßburg, 1897. 220. és *Szögi László*: i. m., nr. 2327 és 2326.;

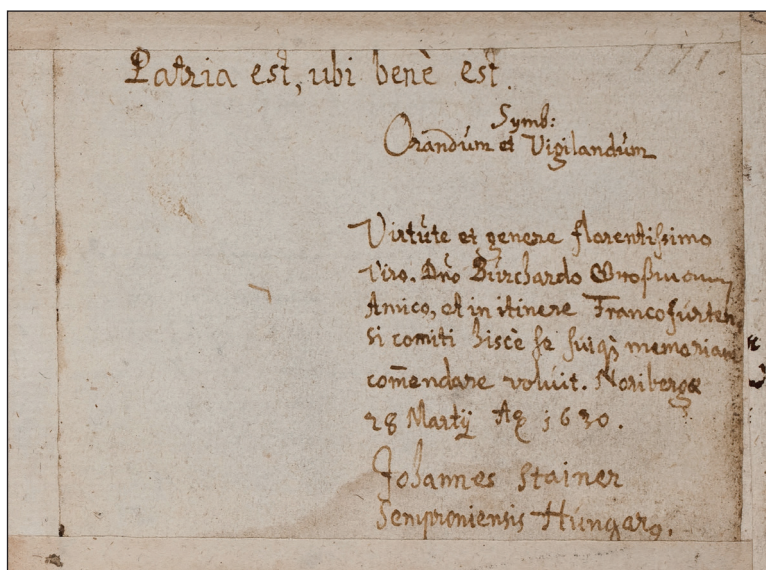
²³ *Disquisitio Historico-Politica De Regno Hungariae quam In Inclyta Unversitate Argentoratensi, Patrocinate ... Dn. Matthia Berneggero ... Publicae et amicabili Censurae subicit Auctor Martinus Schödel, Posonio-Hungarus...* Argentorati, Typis Johannis Reppi, Anno 1629. RMK III. 1440 és 6173 – VD17 547:691850E – VD17 12:115073C – VD17 39:134458B.

²⁴ RMK III. 1460 – VD17 23:308266U.

²⁵ *Latzkovits Miklós*: Inscriptiones Alborum Amicorum. 2003–2023. Vö. http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=16 (letöltés: 2020.02.20.)

²⁶ „*Johannes Stainer Semproniensis Hungarus*”. *Album amicorum* (II) van Burchard Grossmann, Koninklijke Bibliotheek – 133 C 14 C, fol. 234.2r. Vö. <https://webgoc.oclc.org/cbs/DB=2.37/SET=3/TTL=21/SHW?FRST=24> és http://resolver.kb.nl/resolve?urn=EuropeanaTravel:133C14_C:234_2r (letöltés: 2023.05.15.) Ezt a bejegyzést az *Inscriptiones Album Amicorum* nem tartja nyilván.

²⁷ *Joshua Rifkin*: Rembrandt and Burchard Grossmann the Younger: Some Context, Some Speculations. In: *Kroniek van het Rembrandthuis* (2020) 23–63. <https://doi.org/10.48296/KvHR2020.02>. Az *album* érdekessége, hogy annak egyik oldalára 1634-ben Rembrandt egy idős férfi portréját rajzolta rá.

1. kép. Johann Stainer bejegyzése Buchard Grossmann naplójába

További életútjukról a kutatás eddig az alábbiakat tárta fel: Johannes Stainer 1638-ban tette le a polgáresküet Sopronban,²⁸ 1649-től *vormund*, 1651-től pedig belső tanácsos volt, vélhetően egészen 1661-ben bekövetkezett haláláig.²⁹

Michael Kern hatérése után valószínűleg modori városi jegyző lett. Ezt a munkát 1632 februárjáig végezte, amikor is a modori városi tanácshoz írott levelében lemondott ottani városi írnoki (*Vice Notarius*) tisztségéről rossz egészségi állapotára hivatkozva.³⁰ 1633 februárjában esküdött fel soproni polgárnak és ügyvédkedni kezdett.³¹ Nem bizonyos, hogy azonos azzal a Michael Kernnel, aki 1634-ben egy 200 kötetes, jogi könyveket is tartalmazó könyvtárat hagyott örököseire.³²

²⁸ Stainer pusztán nevét megadva 1645 októberében Gottfried Graff emlékkönyvébe tett bejegyzést Sopronban. Vö. *Latzkovits Miklós*: i. m. nr. 6155. http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=6155 (letöltés: 2023.06.20.) Egnapos eltéréssel, Stainer apja, Jacob („*in patria Consul*”) is bejegyzést tett ugyanabba az albumba. Uo. nr. 1548.

²⁹ *Házi Jenő*: i. m. nr. 10448. 1661. február 9-én kelt végrendeletét közli: Adalékok és források a soproni evangélikus városvezető és szellemi elit 17–18. századi társadalomtörténeti kutatásához, végrendeletek, Szerk. *Dominkovits Péter, D. Szakács Anita*. Sopron, 2018. 127–129. Ebben két fiának tanulmányi célokra jelentős összeget hagyott. Mindketten 1660-ben iratkoztak be Altdorfban. *Szögi László*: i. m. nr. 99. és 100.

³⁰ „[...] *keine lust Zu schreiben oder sonstn etwas meiner Geschäften Zu Verrichten [hat].*” Egy másik aktából kiténik, hogy előtte több mint másfél évig szolgálta a várost. Vö. *Deutschsprachige Handschriften in slowakischen Archiven: Vom Mittelalter bis zur Frühen Neuzeit*, hrsg. *Jörg Meier, Ilpo Tapani Piirainen, Klaus-Peter Wegera*. Berlin, 2009. 777. Lásd még uo., 656, 774, 880.

³¹ *Házi Jenő*: i. m. nr. 2352.

³² *Lesestoffe in Westungarn I. Sopron (Ödenburg) 1535–1721*. Hrsg. *Tibor Grüll, Katalin Keveházi, József László Kovács, István Monok, Péter Ötvös, Katalin G. Szende*. Szeged, 1994. (Adattár XVI–XVIII. századi

A *politica*-szak fejlődéstörténete

Mivel az alábbiakban a két soproni *peregrinus*nak a korabeli *politica* tudáskörébe tartozó vitairatát kívánjuk megismerni, talán nem lesz haszontalan röviden szólni arról, milyen jelentősége is volt a 17. század német egyetemi világában ennek az akkoriban felvirágzó tudásterületnek.³³

Az utóbbi évtizedek kutatásai kimutatták, hogy a német protestáns egyetemek *artes*-karain a 17. század elejétől egy új tudásterület gyors felemelkedése volt megfigyelhető: a már Melanchton által a *philosophia practica* körébe sorolt és az *ethica* és *oeconomia* mellé elhelyezett *politica ars*, a *saeculum* első évtizedeiben egy sor birodalmi egyetemen előadásokat és „tanszékeket” kapott.³⁴ A *politica* sajátos kérdésfeltevésével, megismerési céljával ekkoriban határolódott el más tudásterületektől, s alakított ki magának egy „új”, saját szaknyelvet, terminológiát és módszertant. Ekkor bontakozott sajátos irodalma, amely több, addig a filozófia körében oktatott ismeretkörből táplálkozott, mintegy kiaknázva és integrálva azokat. A szoros kapcsolat különösen a történelem, az etika tekintetében volt egyértelmű, de egyéb „*artes*” is bázisául, segédtudományául szolgáltak. A *politica* – „interdiszciplináris” nyitottságának megfelelően – tartalmilag épített ezekre, illetve módszertanilag is profitált belőlük. Ugyanilyen hatást tulajdoníthatunk az idősebb, másik karon oktatott társtudománynak, a *iurisprudentiának* is.

A protestáns német egyetemeken – így Tübingenben is – nagy számban megvédett *politica-disputatiók* jelentőségének értelmezése érdekében fontos megjegyeznünk,³⁵ hogy a 17. század első felétől azok a filozófia- és jogászprofesszorok, akiket a politikatudomány korabeli teoretikusainak tekinthetünk a *politicat* mintegy királyi diszciplínának, olyan ve-

szellemi mozgalmaink történetéhez, 18/1) 72–77. Házi adattára szerint legalább két Michael Kern volt polgár a 17. század első harmadában. Az egyikük Házi szerint már 1622-ben a külső tanács tagja volt (nr. 2354) és 1634-ben halt meg, s egy jelentős ingatlan is szerepelt a hagyatékában. Az említett könyvtárjegyzék-kötet összeállítói egyrészt ezzel a személlyel azonosították a könyvtár tulajdonosát. Ugyanakkor azt is állítják, hogy ugyanő 1626-ban Tübingenben, illetve 1628-ban Strassburgban peregrinált. Ez az adat azonban inkább a nr. 2352-vel jelölt Michael Kernre lehet igaz. Vö. *Házi Jenő*: i. m. nr. 2352. és 2354.

³³ A koraiújkorai politikatudomány németországi fejlődésére alapvetők – többek között – a következő munkák: *Wolfgang E. J. Weber*: Prudentia gubernatoria. Studien zur Herrschaftslehre in der deutschen Politischen Wissenschaft des 17. Jahrhunderts. Tübingen, 1992. (Studia Augustana, 4). *Hans Maier*: Die Lehre der Politik an den deutschen Universitäten vornämlich vom 16. bis 18. Jahrhundert. In: Wissenschaftliche Politik. Eine Einführung in Grundfragen ihrer Tradition und Theorie. Hrsg. *Dieter Oberndörfer*. Freiburg am Breisgau, 1962. 59–116. *Wilhelm Bleek*: Geschichte der Politikwissenschaft in Deutschland. München, 2001. különösen 52–65. A fejlődés korszakolására vö. *Michael Philipp*: Die frühneuzeitliche Politikwissenschaft im 16. und 17. Jahrhundert. In: Schulen in der deutschen Politikwissenschaft. Hrsg. *Wilhelm Bleek* u.a. Opladen, 1999. 67–68.

³⁴ *Michael Philipp*: Die frühneuzeitliche... i. m. 66.

³⁵ A *disputatiók* politikai szakirodalomban, annak fejlődésében betöltött fontos szerepére vö. *Michael Philipp*, Politische Dissertationen im 17. Jahrhundert. In: Promotionen und Promotionswesen an deutschen Universitäten der Frühmoderne. Hrsg. *Rainer A. Müller*. Köln, 2001. 21–44. *P. Szabó Béla*: A német politikatudomány hatása a magyar államtani gondolkodásra a 17. században (Magyarországi politikatudományi disputációi). Budapest, 2020. 63–65.

zető tudományterületnek képzelték el, amely ésszerű, szakszerű és gyakorlati válaszokat képes adni a korszak valamennyi közösségi problémájára, társadalmi, vallási és egyéb kihívására. A vonatkozó korabeli irodalom abból indult ki, az ezen ismeretkörben elmélyedt hallgatók normatív, valamint tapasztalati-történeti ismereteik alapján *politicussá* (a *politicában* képzett szakemberré) válva elvileg képesek lehetnek felismerni egy közösség működésének legalapvetőbb törvényeit, át fogják látni egyrészt az alkotmány és a kormányforma közötti összefüggéseket, másrészt a közösség létének egyéb, társadalmi és természeti-gazdasági keretfeltételeit.³⁶

A korabeli megközelítés szerint a *politica* olyan hatalom-tudomány volt, amely a világi uralom elsődleges céljának a tartós rend és béke megteremtését és biztosítását tekintette. Ezen cél megvalósítása a korabeli viszonyok között azonban elképzelhetetlen volt az állami hatalom szükségyszerűségének elismerése és annak elméleti apológiája nélkül. A 17. század elején előre törő *politica* mint egyetemi szak alkalmasnak látszott arra, hogy a területi államok kialakulása és kiépülése során a gyakorlati vonatkozású, a közösségek létének alapjaira (*status*) vonatkozó ismeretek iránt egyre növekvő igényt kielégítse.³⁷ S ez a 17. század végéig általánosan elfogadott álláspontnak volt tekinthető.

A kor jellegzetességeként megjegyzendő, hogy a 17. század vezető tudományágának tekinthető *iurisprudentia* jelentősen hozzájárult a *politica* mint önálló diszciplína megerősödéséhez. A két tudásterület – a dolog természetéből adódóan – egészen a 18. század első feléig szoros kapcsolatban állt egymással, amely kapcsolat azonban szinte nemzedékről nemzedékre változott.³⁸

A *politica* és a *iurisprudentia* figyelme középpontjában egyaránt az állam és annak jogrendje állt, így osztoztak vizsgálati tárgyukon. Nem véletlen, hogy az elsősorban az állam szervezetével, továbbá jogi berendezkedésével foglalkozó *ius publicum* (közjog) tudománya, párhuzamosan, szinte ugyanabban az időben fejlődött ki és erősödött meg a német egyetemeken, mint a *politica*.³⁹ A kezdetben harmonikus együtt fejlődést egy idő

³⁶ A *politicus* tanulmányaira részletesen vö. Wolfgang E. J. Weber: Prudentia gubernatoria. i. m. 31–42. Vö. még Michel Philipp: Die frühneuzeitliche... i. m. 75.; Horst Dreitzel: Absolutismus und ständische Verfassung in Deutschland: Ein Beitrag zu Kontinuität und Diskontinuität der politischen Theorie in der frühen Neuzeit. Mainz, 1992. 10. Wolfgang E. J. Weber: Die Erfindung des Politikers. Bemerkungen zu einem gescheiterten Professionalisierungskonzept der deutschen Politikwissenschaft des ausgehenden 16. und 17. Jahrhunderts. In: Aspekte der politischen Kommunikation im Europa des 16. und 17. Jahrhunderts. Hrsg. Elise Schorn-Schütte. München, 2004. 347–370.

³⁷ Michael Stolleis: Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland: Erster Band: Reichspublizistik und Polizeywissenschaft. München, 1988. 116 és 120.; Michael Philipp: Die frühneuzeitliche... i. m. 67.

³⁸ A kérdéstről áttekintően vö. P. Szabó Béla: A jogi és politikai tanulmányok összefüggései a 17. századi magyarországi peregrinusok példáján. In: Társadalom és jog a közép- és kora újkori Magyarországon, Jogtörténeti tanulmányok. Szerk. Nagy Gábor, Sárly Pál, Tringli István, Viskolcz Noémi (Miskolci történelmi tanulmányok 2), 90–100.

³⁹ Michael Stolleis: Geschichte... i. m. 141–146.; Michael Stolleis: Tradition und Innovation in der Reichspublizistik nach 1648. In: Tradition, Norm, Innovation. Soziales und literarisches Traditionsverhalten in Deutschland. Hrsg. Wilfried Barner. München, 1989. 4. Michael Philipp: Die frühneuzeitliche... i. m. 69.

után bizonyos versengés váltotta fel: a *politica* határán kibontakozó közjogi tudásterület (*Ius publicum imperii Romano-Germanici*) kérdései ugyanis a század előrehaladtával mind nagyobb szerepet kaptak a *politica* oktatásában is. S minél inkább „eljogiasodtak” az állam működésével kapcsolatos kérdések, a *politikai* ismeretek annál inkább veszíthettek általános érvényességükből.⁴⁰

Vizsgálati tárgyak közelsége miatt a *politica* teoretikusainak – hosszabb távon – folyamatosan ügyelniük kellett arra, hogy lehetőség szerint tartalmilag elhatárolják tudásterületeket a jogtudománytól. A tudományszak legjelesebb német képviselői az önállóságot hirdetve azt kívánták alátámasztani, hogy a jogászok feladata kizárólag a pozitív, a mindennapok konfliktusaiban érvényesülő jog értelmezése és alkalmazása, míg az áttekintő tudással bíró *politicus*nak a normaalkotó, főként a törvényhozó szerepét szánták.⁴¹ Az ellentétes oldalról közelítve ugyanakkor az is megemlítené, hogy a 17. században a jogászok a *politica*t nagyjában-egészében a jogtudomány szolgálóleányának, vagyis pusztán a joghallgatók számára fontos alapozó tárgynak tekintették.

Az ellentmondásoktól és ellentétektől sem mentes kapcsolat ellenére a *politica*- és a jogoktatás szükségszerűen komplementer jelleggel bírtak, és ennek megfelelően közeledtek egymáshoz a protestánsok egyetemi fellegváraiban.⁴² Ezen intézményekben a szakok és karok közötti határok a 17. század jelentős részében egyébként sem voltak még áthághatatlanok, s a korábbinál erősebb szeparáció csak a század végére alakult ki.⁴³

A vonatkozó kutatások azonban azt is kimutatták, hogy a *politica* és a *iurisprudentia* viszonyára nem csupán a jelentős tartalmi átfedések voltak jellemzőek, hanem az is nyilvánvaló, hogy a két tudásterület kénytelen volt osztozni a célközönségnek tekinthető hallgatókon. A jogtudomány tehát egyúttal versengő tudományterülete is volt a *politica*nak, és fordítva.⁴⁴

A két szak kapcsolatát az is meghatározta, hogy a két diszciplínát a korban két külön karon oktatták: a *politica* ekkoriban az *artes*-kar feltörekvő területe volt, míg az elsősorban a római jog forrásainak értelmezésén alapuló jogi ismereteket egy felsőbb karon, a jogi karon oktatták. A formális kapocs a két tudásterület között azáltal valósulhatott meg, hogy a birodalmi egyetemek többségén statútumokban rögzítetten a későbbi joghallgatók – hasonlóan a másik két felső kar (teológia, orvostudomány) hallgatóihoz – elvileg kötelesek voltak *magisteri* címet szerezni, vagy legalább alapozó „kurzusokat” hallgatni az *artes*-fakultáson.⁴⁵ A 17. században a jogi karok a filozófiai kurzusok közül

⁴⁰ Michael Stolleis: Geschichte... i. m. 120.

⁴¹ Michel Philipp: Die frühneuzeitliche... i. m. 70.

⁴² Michel Philipp: Die frühneuzeitliche... i. m. 63.

⁴³ Horst Dreitzel: Protestantische Aristotelismus und absoluter Staat. Die *Politica* des Henning Arnisaueus (ca. 1575–1636). Wiesbaden, 1970. 127–128.

⁴⁴ Michel Philipp: Die frühneuzeitliche... i. m. 69.

⁴⁵ Karl Heinz Burmeister: Das Studium der Rechte im Zeitalter des Humanismus im Deutschen Rechtsbereich. Wiesbaden, 1974. 184.; Ulrich Rasche: Die deutschen Universitäten und die ständische Gesellschaft. Über institutionsgeschichtliche und sozioökonomische Dimensionen von Zeugnissen, Dissertationen und Promotionen in der Frühen Neuzeit. In: Bilder – Daten – Promotionen. Studien zum Promotionswesen an deutschen Universitäten der frühen Neuzeit. Hrsg. Hans-Christoph Liess, Rüdiger vom Bruch. Stuttgart, 2007. 157 és 161.

magától értetődően leginkább a politikai ismereteket tekintették a jogoktatás bizonyos propedeutikus előszobájának.⁴⁶ Sőt sokan a politikai tanokat szükséges, az uralom-gyakorlás valamennyi formáját figyelembe vevő alapismeretnek tekintették, amely előfeltételül szolgálhatott a jogi részletekkel való elmélyültebb foglalkozásnak.⁴⁷

A tübingeni *facultas artium* a 17. század első harmadában

Az éppen imént említett, a felsőbb karokra lépő hallgatók filozófiai előképzettségével kapcsolatos elvárások tekintetében azonban a valóság – szinte minden birodalmi egyetemen, így Tübingenben is – teljesen más képet mutatott. Az *artes*-kar itt is, akárcsak a többi német protestáns egyetemen, elsősorban a túl fiatalon beiratkozók hiányzó alapismereiteinek pótlását biztosítani hivatott intézmény volt. Változó színvonalú kurzusainak látogatását ugyan elvárták a felsőbb karokra igyekvőktől, de az ezt biztosító előírásokat nem sikerült betartatni⁴⁸: hiába volt előírva, hogy egy hallgató csak akkor léphet „*ad facultates superiores*”, ha megfelelően (bizonyítványokkal) igazolja az *artes*-előadások szorgalmas látogatását és megszerzett ismereteit, s hiába utasították a felsőbb karok professzorait, hogy tárgyaik hallgatását csak olyanoknak engedjék meg, akik a megfelelő *artes*-vizsgákkal rendelkeznek. Vizsgált időszakunkban tulajdonképpen – néhány kivételtől eltekintve – az *artes*-fokozatok (*baccalaureus*, *magister*) megszerzésének 16. században még szigorral elvárt követelménye írott malaszt maradt a német egyetemek felsőbb karaira beiratkozók számára. A filozófiai *magisteri* fokozatot megszerzhette ugyan egy hallgató felsőbb tanulmányai megkezdése előtt, vagy azzal párhuzamosan, de erre már nem volt kényszeríthető. Ebből a szempontból Tübingen is az engedékenyebb *universitasok* közé tartozott a 17. század első felében.⁴⁹

A ma ismerhető gyakorlat szerint a szorgalmasabb hallgatók, akik egy felsőbb karra igyekeztek és valamilyen bizonyosságát kívánták adni előképzettségüknek – egyéb lehetőségek mellett – azzal érthették ezt el, ha egy vagy több *artes-disputatió*n való részvételüket igazolni tudták. Leglátványosabb eszközök erre a viták téziseit közkinccsé tévő nyomtatott téziszüzetek lehettek. Feltételezhetjük azonban, hogy sokszor ilyen szorgalmi tanúsítvány felmutatása nélkül is beiratkozhattak helyi és külföldi hallgatók, mind Tübingenben, mind más protestáns német egyetemeken a felsőbb karokra.⁵⁰

⁴⁶ Michael Stolleis: Geschichte... i. m. 116.

⁴⁷ Michael Stolleis: Geschichte... i. m. 121.

⁴⁸ Az 1601-es tübingeni statútumok abból indultak ki, hogy a felsőbb karokra elvileg csak olyanok iratkozhatnak be, akik az *artes*-kar előkészítő tanulmányait sikeresen abszolválták. Volker Schäfer: i. m. 13. Az egyetemnek a 30 éves háború előtt 4-500 hallgatója lehetett.

⁴⁹ Walter Jens: Eine deutsche Universität. 500 Jahre Tübinger Gelehrtenrepublik. München, 1993. 162–163.

⁵⁰ Az immatrikulációs feltételek fejlődésének története kevésbé kutatott, ezért még hozzávetőlegesen sem beszélhetünk egy kialakult általános képről. A gyakorlat időről időre és *universitas*onként is változhatott a külső körülmények és belső erőviszonyok hatására. Vö. Maria Rosa di Simone: Die Zulassung zur Universität. In: Geschichte der Universitäten in Europa. Band II. Von der Reformation zur Französischen Revolution (1500–1800). Hrsg. Walter Rüegg. München, 1996. 238–240.

A tübingeni *artes*-karnak az 1601-ben kibocsátott egyetemi statútumok szerint legalább 12 tanára volt, akik közül hat volt *ordinarius*, míg a többiek a (középiskolai jellegű) *Paedagogium* osztályainak tanáraiként (*classici*) voltak számon tartva, akik négy évfolyamon oktatták az alapvető tárgyakat. A negyedik év után tehetett egy hallgató *baccalaureusi* vizsgát. A hat *ordinarius* közül négy a *magisteri* cím elnyeréséhez szükséges előadásokat (*lectiones completorias* – logika, fizika, etika, matematika) tartotta, míg egy-egy nyelveket és egyéb *artes*-tárgyakat oktattott.⁵¹

Az 1618-as vizitáció alapján készült jelentés szerint minden professzornak kötelessége volt évente legalább két nyilvános vitatkozást tartani, és emellett minél több *disputationes extraordinarias, orationes publicas, privata collegia et lectiones* révén bizonyítani szorgalmát.⁵² Minden tanár tarthatott magánórákat adott esetben olyan tárgyakból is, amelyek a *magisteri* vizsgákhoz szükségesek lehettek, de vizsgáztatási joggal csak az *ordinarii* rendelkeztek,⁵³ privátkollégiumokat pedig a tanultabb hallgatók is tarthattak.

A korabeli egyetemi oktatás szerves részét képezték a rendszeres vitatkozások, amelyek az előadások melletti legfontosabb oktatási formát jelentették, és – mint említettük – fontos szerepet játszhattak a hallgatói szorgalom bizonyításában.⁵⁴ A nyilvános, nem minden esetben vizsga célból tartott vitatkozások mellett a megszokott események közé tartoztak a próba-*disputatiók*, amelyeken valószínűleg szinte valamennyi hallgató részt vett vagy a téziseit védő *respondens*ként vagy az azokat kétségbe vonó *opponens*ként.⁵⁵

A tübingeni egyetem működésével kapcsolatos, 1618-as fejedelmi vizsgálatból eredő *Recess* előírásai szerint a *disputatiók* téziseit nyolc nappal a vita előtt le kellett diktálni, vagy ki kellett függeszteni nyilvános helyen, de csak gazdag *respondens*ek esetében volt szabad kinyomtatni azokat a rokonság esetleges kérésére. A fejedelmi előírás szerint a *praeses* a szokásos elnöki illeték mellett nem fogadhat el semmilyen ajándékot. A nyilvános vitákon a dékánnak és legalább két professzornak is jelen kellett lennie, de előadás e miatt nem maradhatott el. *Promotióra* – amelynek integráns része volt egy *disputatio* is – legalább egy negyedévvél korábban kellett jelentkeznie a jelöltnek. Szegény hallgatók a fokozatot ingyen kaphatták meg.⁵⁶

⁵¹ Hans-Wolf Thümmel: Die Tübinger Universitätsverfassung im Zeitalter des Absolutismus. Tübingen, 1975. 240–241. Volker Schäfer 15 tanárról ír, ugyanakkor 19 „tanszéket” sorol fel az 1620-as évekre. Vö. Volker Schäfer: i. m. 13. és 24–26.

⁵² Volker Schäfer: i. m. 17.

⁵³ Hans-Wolf Thümmel: i. m. 240–241. A. L. Reyscher: Vollständige, historisch und kritisch bearbeitete Sammlung der Württembergischen Gesetze, Bd. 11/3. Universitätsgesetze. Tübingen, 1843. 356.

⁵⁴ „DE Disputationibus. Disputationes Philosophicae de rebus Vtilibus proponuntor, per virum doctum et eruditum ad utilitatem Studiosorum: et secundum Facultatis philosophicae Leges ubique dirigitur.” A. L. Reyscher: i. m. 352.

⁵⁵ A *disputatiók* különböző típusairól vö. Ewald Horn: Die Disputationen und Dissertationen an den deutschen Universitäten vornehmlich seit dem 16. Jahrhundert. Leipzig, 1893. 6–45.; Szabó Béla: Előtanulmány a magyarországi joghallgatók külföldi egyetemeken a XVI–XVIII. században készített disputatióinak (dissertációinak) elemzéséhez. In: Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica, 8. (1993) 88–91.

⁵⁶ Volker Schäfer: i. m. 19.

Studium politicum Tübingenben

A *politicának* a 17. század első felében nem volt önálló tanszéke és professzora az *Eberhardinán*, és az ismeretkör nem szerepelt a *magisteri* vizsgák lehetséges tárgyai között sem. A Tübingenben megjelent politikai tárgyú vitanyomtatványok alapján vélelmezhetjük azonban, hogy már a 16. század végén megindult az ismeretkör oktatása és viszonylag hamar népszerűsége tehetett szert a hallgatóság körében. A 17. század elején született jelentések ugyanis nem csak az előírt *disputatiós* gyakorlatok elhanyagolását és az előadásokról való gyakori távolmaradást panaszolták fel újra és újra, hanem ugyanígy panaszként jelentkezett, hogy a joghallgatók inkább érdeklődnek a *studium politicum* iránt, és a tulajdonképpeni jogi tanulmányokat elhanyagolják, és azokat pusztán *parergon*nak tekintik.⁵⁷ A politikai tanulmányok iránti érdeklődést pedig csak fokozta, hogy 1610-ben a jogi karon professzori kinevezést kapott Christoph Besold,⁵⁸ akinek tanári tevékenysége harmincöt éven keresztül nyomta rá bélyegét ezen ismeretek oktatására Tübingenben.

Besold *Professor Pandectarum*-ként szinte valamennyi jogterületen jártas volt, de kiemelkedő *politica*-tudósként, valamint közjogászként alkotott. Tübingeni tanári tevékenységéről (ugyanúgy, mint tanártársai esetében)⁵⁹ csak a nevével megjelent *disputatiók* adnak némi információt, s ezek számából ítélve az 1620-30-as években egyértelműen ő testesítette meg a *politica*-oktatást a Neckar partján.⁶⁰

Besold kifejezetten jogászként közelített a *politica* kérdéseéhez. Ezt bizonyítja, hogy sok esetben választotta saját vagy tanítványai vonatkozó munkáinak címéül a *Dissertatio iuridico-politica* vagy *nomico-politica* megjelöléseket, ezáltal is kifejezve a szoros kapcsolatot a két tudományterület között. Ő is azok közé sorolható, akiknek felfogása szerint a politikatudomány egy átfogó, általános diszciplína volt, amelyen belül a jogtudománynak, különösen a *ius publicum*nak az lehetett a szerepe, hogy konkrét kérdéseket vizsgáljon és válaszoljon meg. A polihisztor Besold egyébként összefüggéseiben közelített a tudás világához, szemében a későbbi szeparált tudásterületek még

⁵⁷ K. Klüpfel: Geschichte und Beschreibung der Universität Tübingen. Tübingen, 1849. 81–82.

⁵⁸ Besold biográfiai adataira vö. Theodor Muther: Besold, Christoph. In: Allgemeine Deutsche Biographie 2. Leipzig, 1875. 556–558. Emil Niethammer: Besold, Christoph. In: Neue Deutsche Biographie 2. Berlin, 1955. 178–179. Besold, Christoph. In: Herbert Jaumann: Handbuch Gelehrtenkultur der Frühen Neuzeit Band 1: Bio-bibliographisches Repertorium. Berlin, New York, 2004. 93–95.; Roderich Stintzing: Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft, Erste Abtheilung. München, Leipzig, 1880. 692–696.; M[ichael] Stolleis: Besold, Christoph (1577–1638). In: Juristen. Ein biographisches Lexikon von der Antike bis zum 20. Jahrhundert. Hrsg. Michael Stolleis. 2. Aufl. München, 2001. 83–84. Bernhard Pahlman: Christoph Besold (1577–1639). In: Deutsche und europäische Juristen aus neun Jahrhunderten. Hrsg. Gerd Kleinheyer, Jan Schröder. 6. Aufl. Heidelberg, 2016. 59–63.

⁵⁹ A tübingeni jogi oktatásról és a '20-as évek tanári karáról vö. P. Szabó Béla: A talán első... 261–265. és az ott idézett irodalom, különösen Hans-Wolf Thümmel: i. m.

⁶⁰ Michael Philipp – korábban az interneten elérhető – gyűjteményében, amely 1590 és 1740 között több mint 3300 német egyetemen megvédett *politica*-tudományi vitairatot listázott, Besold mint *praeses* nevével 1610 és 1630 között közel 60 *politica-disputatio* szerepelt. Ezek közül Wilhelm Artner nevezetes munkája volt az egyik.

egységben jelentkeztek. Annak ellenére így volt ez, hogy kortársainál már kezdett szét-töredezni „a tudományok egysége.”⁶¹

A tübingeni egyetemi *politica*-oktatás másik – talán kevésbé ismert – „húzóneve” a 17. század első harmadában, az ízig-vérig filozófus Johann Geilfus volt, aki az arisztotelészi tudásvilág egyik szegleteként – sok egyéb témakör mellett – foglalkozott politikatudományi kérdésekkel az egyetemen.

A 17. század eleji Tübingen kapcsán nem szabad azonban megfeledkeznünk a 1594-ben alapított nemesi akadémia, a *Collegium Illustrre* szerepéről,⁶² hiszen – amellett, hogy a 7-15 év közötti nemes ifjak látogathatták az egyetemi professzorok előadásait – az intézménynek négy saját tanára is volt a római jog, a hűbér- és államjog, a történelem és politika, valamint az új nyelvek oktatására. A tanári feladatokat több esetben az egyetem professzorai látták el, sokszor a pályájuk kezdetén álló tanárok közül.⁶³

Az említett szaktanári állomány összetétele mellett a *Collegium Illustrre* 1609-ben megerősített státútumában manifesztálódó oktatási program is bizonyítja a jogtudomány és a *politica* ismeretanyagának összefonódását Tübingenben.⁶⁴ A korabeli beszámolók szerint a *Collegiumban* nagy hangsúlyt helyeztek aktuális politikai kérdések – mintegy uralkodói tanácsülés utánzásaként megjelenített – formalizált megvitatására, amely a résztvevők a retorikai képességeit is próbára tette és fejlesztette.⁶⁵ De természetesen *disputatiókat* is rendeztek jogi és politikai témákról.⁶⁶ 1606-tól a történelem és a *politica* professzora a *Collegiumban* Thomas Lansius volt. Ő egy fél évszázadon át oktatott a *Collegiumban*, s emellett 1636-tól a jogi kar professzora is volt.⁶⁷

⁶¹ Michael Stolleis, *Geschichte...* 121–122. Heinrich de Wall: Politik, Recht und Maiestas – Zur Staatslehre Christoph Besolds. In: Die Universität Tübingen zwischen Reformation und Dreißigjährigem Krieg. Festgabe für Dieter Mertens zum 70. Geburtstag. Hrsg. Ulrich Köpf, Sönke Lorenz, Dieter R. Bauer. (Tübingen Bausteine zur Landesgeschichte, 14) Ostfildern, 2010. 223–234.

⁶² Részletesen Norbert Conrads: i. m. 105–115., valamint az alább idézett régebbi irodalom.

⁶³ Az említett szaktanárok mellet tánc-, vívó-, bál- és istállómeister állt rendelkezésükre a bennlakóknak. K. Klüpfel: i. m. 107.

⁶⁴ Vö. S.: Ueber das Collegium illustre zu Tübingen, oder den staatswissenschaftlichen Unterricht in Württemberg besonders im sechszehnten und siebzehnten Jahrhundert. In: Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft, 6. (1850) H. 1. 247–249. 1609-től az egyetem és a nemesi *Collegium* közötti korábbi szoros együttműködés egy valamivel lazább szintre lépett, s ekkortól „egy test két tagjaként” működött egymás mellett. Volker Schäfer: i. m. 15–16.

⁶⁵ K. Klüpfel: i. m. 111–112.

⁶⁶ S.: i. m. 248.

⁶⁷ K. Klüpfel: i. m. 113. Lansiusról Johann Friedrich Jugler: Beiträge zur juristischen Biographie, 3. Leipzig, 1777. 72-82. Teichmann: Lansius, Thomas. in: Allgemeine Deutsche Biographie. 17. Leipzig, 1883. 700. [Online-Version]; URL: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd116731087.html#adbcontent> (letöltés 2023.08.10.). Sabine Holtz: Gelehrte Bildung, soziale Bindung, erfolgreiche Integration: Die Karrieren der Neu-Tübingen Juristen Thomas Lansius (1577–1657) und Wolfgang Adam Lauterbach (1618–1678). In: Tubingensia. Impulse zur Stadt- und Universitätsgeschichte. Festschrift für Wilfried Setzler zum 65. Geburtstag. Hrsg. Sönke Lorenz, Volker Schäfer. Ostfildern, 2008. 292–312.

Egy polihisztor *artes*-professzor

Mint említettük a két soproni ifjú nevét Johann Geilfus örökítette meg említett – és alább még részletesebben bemutatandó – *disputatio*-összeállításával. Geilfus⁶⁸ 1592 decemberében született a hesseni Witzenhausenben, ahol apja, Christoph, fejedelmi *officialis* volt. Tanult a göttingeni és coburgi *gymnasium*okban, majd a giesseni és jénai egyetemen, ahol *magisteri* címet szerzett. Ennek előfeltételeként 1614 márciusa és májusa között teológiára beiratkozott hallgatóként 10 *ethica disputatio praesese* volt. 1615-től a coburgi gimnázium tanára lett. 1617-től udvarmesterként a nürnbergi patrícus ifjút, (I.) Georg von Imhoffot pártfogolta a tübingeni egyetemen folytatott filozófiai és jogi tanulmányaiban. Közben maga is rész vett *respondens*ként és *praesesként* is *politikai* vitatkozásokon. Geilfus 1620 januárjától Tübingenben előbb *professor classicus*-ként (vagyis az alsóbb évfolyamok tanáraként) Cicero leveleit és beszédeit adta elő (*in secunda*), majd 1626-tól haláláig (1654. július 25.) a talán legfontosabb *Lectio organi Aristotelis* (tulajdonképpen a *logica*-) „tanszék” birtokosa, emellett 1629-től a *Dialectica in tertia* előadója volt.⁶⁹ 1631-ben az egyetemi *senatus* tagjává választották. Kétszer volt egy-egy szemeszterre az egyetem rektora 1640 és 1648 nyári szemeszterében.

Geilfust a metafizika és a logika viszonylag kiemelkedő professzoraként tartja számon az utókor, aki elsősorban több metafizikai tárgyú *disputatio*ival hívta fel magára kortársai figyelmét, de – a kor elvárásainak és szokásainak megfelelően – a *facultas artium* tudásterületéhez kapcsolódó szinte valamennyi ismeretkörben (*ethica, logica, physica, politica*) jelentkeztek hallgatói nyomtatott vitatkozásokkal, amely munkákból előszerezzel állított össze gyűjteményeket.⁷⁰

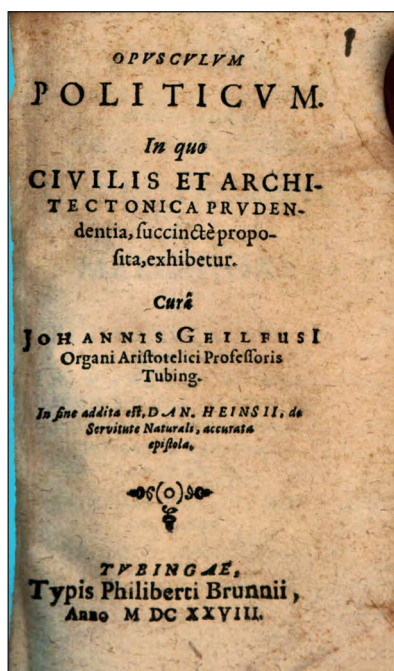
Bennünket elsősorban a *politica*-tudomány területére besorolható tézisfüzetek érdekelhetnek. Kimutatható, hogy Geilfust, ha nem is fő érdeklődési körébe tartozón, de egész tanári pályafutása során – akár kényszerből, akár kedvtelésből – foglalkoztatták az akkoriban fellendülőben lévő egyetemi diszciplína, a *politica* kérdéskörei.⁷¹

⁶⁸ Életére vö. *Andreas Christoph Zellern*: Ausführliche Merckwürdigkeiten der Hochfürstl. Württembergischen Universitaet und Stadt Tübingen. Tübingen, 1743. 505–506. *Christian Gottlieb Jöcher*, Allgemeines Gelehrten-Lexikon. II. Leipzig, 1750. 905. *Ernst Conrad*: Die Lehrstühle der Universität Tübingen und ihre Inhaber (1477–1927). Tübingen, 1960. 96.

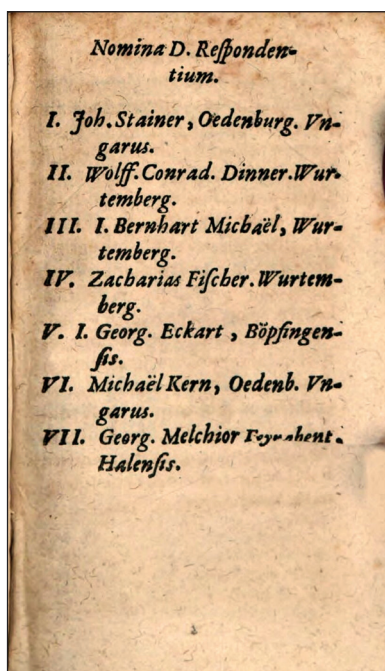
⁶⁹ *Volker Schäfer*: i. m. 24–25. A tübingeni egyetem filozófia kara tanszékeinek történetét tárgyalja még *Bernhard Zschka*: Die Lehrstühle der Universität Tübingen im Dreißigjährigen Krieg. Zur sozialen Wirklichkeit von Professoren im vorklassischen Zeitalter (Werkschriften des Universitätsarchivs Tübingen, Reihe 1: Quellen und Studien, Bd. 19), Tübingen, 1993. 13–154. Geilfusra különösen 144–145.

⁷⁰ Ha nem is teljes, de a korabeli *artes*-professzorok tevékenységét jól reprezentáló felsorolást kaphatunk műveiről a VD17 adatbázis segítségével <https://kxp.k10plus.de/DB=1.28/SET=1/TTL=10/REL?PPN=004692144>. (letöltés: 2023.07.24.)

⁷¹ Michael Philipp említett, *politica-disputatio*król készített listája alapján Geilfus tübingeni tanári pályafutása során 18 vitatkozáson szerepelt *praesesként*. Igaz a listában jórészt csak a külön tézisfüzetként kinyomtatott vitairatok szerepelnek, a gyűjtemények nem, így az alább bemutatandó *Opvscvlvm politicvm* dolgozatai sem. Mivel nem áll rendelkezésünkre Geilfus munkáinak teljes bibliográfiája, nem foglalhatunk állást, hogy a *politica* milyen arányban képviseltette magát – más *artes* mellett – tanári munkásságában.

2. kép. Az *Opusculum Politicum* 1628-as címlapja

3. kép. A respondensek névsora az *Opusculum Politicum* 1628-as kiadásában

Az általános korabeli gyakorlatnak megfelelően Geilfus – valószínűleg 1628 tavaszán – tanítványaival egy gyakorló *politica*-vitasorozatot tarthatott, amelyen hét hallgató vett részt: a két soproni mellett négy württembergi és egy hallei hallgató bizonyította vitakészségét egy-egy, a korabeli politikai *disputatió*kon gyakran előkerülő témában.⁷² A viták témái szintén igazolják a politikai és jogi tudásvilág korabeli közelségét, hiszen három vitairatban az uralkodó jogai, a jogforrástan és bírászkodás, valamint a háború és béke joga voltak érintve.

A viták szövegét Geilfus még abban az évben gyűjteménybe foglalva (*Opusculum Politicum*)⁷³ kinyomatta Philibertus Brunnius tübingeni nyomdájában és a kötetet két sziléziai lovagnak, valószínűleg bőkezű tanítványainak ajánlotta. A *dedicatió*ban kiemeli, hogy a *res publica* ésszerű megalapozásához és irányításához szükséges ismereteket Arisztotelész nyomán fejt ki, figyelembe véve mindent, amit a népek joga és a termé-

⁷² A hét témakör: *De civitatum prima origine et constitvitione; De svmmo imperio ejusque juribus; De svmmi imperii speciebus et partibvs; De legibvs et iurisdictione; De edvcatione, religione et federibvs; De belli pacisque jure; De corrptione et cvratione reipvblicae.*

⁷³ *Johann Geilfus: Opusculum 1628 i. m. Philipp az összeállítást rövid betekintő tankönyvként értékeli. Vö. Michael Philipp: The 'Politica' of the 17th Century Germany, as Reflected in the 'dissertationes politicae'. Some Aspects of the Older Tradition in Academic Political Science. 2004. https://www.forschungen-engi.ch/pdfs/philipp_tulane.pdf (letöltés: 2023.08.20.)*

szetjog tanít.⁷⁴ Az olvasóhoz szóló gondolataiban megemlíti, hogy a munkát a magukat gyakorolni vágyó tanítványaival együtt alakították, akiknek nevét a munka elején fel is sorolja, abban a sorrendben, ahogy a viták lezajlottak.⁷⁵

Mint említettük, nincs információnk arról, hogy a hét *disputatio* közül bármelyik is megjelent volna külön füzetként is, de ez – Kern idézett nyilatkozata alapján – néhány esetben valószínűsíthető. Mindenesetre a hét közül ma már egyetlen egy önálló téziszfüzet sem lelhető fel.

Ugyanakkor Geilfus gyűjteménye további három kiadást élt meg a 17. évszázadban Tübingenben: 1650-ben,⁷⁶ 1657-ben⁷⁷ és 1676-ban.⁷⁸ A később két, tartalmilag változatlan utányomást kapó 1650-es kiadás előszavában Geilfus utal arra, hogy a könyv korábbi gyakorló *disputatiók*on alapult és annak idején hallgatói kérésére adta sajtó alá azokat.⁷⁹ Továbbra is hangsúlyozza, hogy a politikai tanulmányok mindenekelőtt azoknak jelentenek nagy segítséget, akik az állam ügyei felé vonzódnak.⁸⁰ Az ilyen jellegű tudást gyakorlati jelentősége *politica architectonicá*vá teszi, ami a gyakorlati ismeretek közül a legfontosabb, jelentőségében mindegyiket felülmúlja, mivel a közjó előmozdításának lehetőségét írja le.⁸¹

Bár a gyűjtemény gondolatisága megmaradt, az 1650-es kiadásban az egyes vitatkozások szövege, ha nem is lényegbe vágó, de több-kevesebb stilisztikai átdolgozásra esett át. A nyomdahibák kijavítása mellett néhol fogalommeghatározásokkal egészülnek ki a jegyzetek, s némileg bővül a hivatkozott tekintélyek köre is. Egyéb jelek mellett ez a körülmény is arra utalhat,⁸² hogy Geilfus saját műveként tekintett a vitairatok szövegére, vagyis őt kell tekintenünk a vitairatok eredeti szerzőjének.⁸³

⁷⁴ „*Tàm omnia ex Gentium Naturaeque Jure, quae in Politicis meritò primas tener debent, deduxit.*” Johann Geilfus: Opvscvlum 1628 i. m. Dedicatio.

⁷⁵ „*Has pagellas Politicas haut scripsimus praemeditatè, multò minùs ultrò: sed urgebant illi, qui cupiebant se exercere in tàm praeclara disciplina, quorum etiam nomina, eo ordine posita, quo singulis praeerant exercitationibus, adjeci, et quasi in memoriae quodam fano collocavi.*” Johann Geilfus: Opvscvlum 1628 i. m. Amico Lectori Salutem.

⁷⁶ Opvscvlum Politicum. In quo Civilis & Architectonica Prvdentia, succinctè proposita, exhibetur. Cura *Johannis Geilfusi*, Professoris Tubing. Editio nova. Accesserunt 1. notae. 2. enchiridion politicum. 3. methodus iuris publici. 4. index. Tubingae, Typis Philibrti Brunni. [1650] – VD17 32:668636X.

⁷⁷ VD17 1:001936A.

⁷⁸ VD17 1:001938R.

⁷⁹ „*Anni sunt elapsi multi, ex quo opusculum hoc politicum publicavi, rogati quorundam, quibus cum privatis exercitiis haec Studia tractabam.*” Johann Geilfus: Opvscvlum 1650. Praefatio.

⁸⁰ „*Politica studium magno praesidio esse his imprimis, qui reipublicae negotiis admoventur.*” Uo.

⁸¹ „*Ita Politica Architectonica est et Domina, quia constituit et ordinat, quae disciplina in republica tradendae sunt, quae utiles, quae inutiles, et quantum cuique disciplina temporis et operis sit impendendum, ut sic commune civitatis bonum introduci primum, postea diuturnum in republica esse queat.*” Johann Geilfus: Opvscvlum 1650. In Titulum Libri.

⁸² Az 1628-as egyik vitatkozásban a „*Besoldus noster*”, valamint az első magyarországi hallgató (Stainer) által megvédett *exercitatio V. thesis*-ében a „*in parte Germania nostra*” megfogalmazás a professzor szerzőségére enged következtetni.

⁸³ A korai *disputatiók* szerzősége problematikájának hatalmas irodalma született az elmúlt másfél évszázadban. A könyvszet- és szellemtörténeti szempontból fontos kérdés irodalmának felsorolása helyett

Módszertani és formai szempontból⁸⁴ a gyűjteménybe átvett szövegek a korban egyre inkább szokásossá váló ún. *theses vestitae* csoportjába sorolhatók. A vitairatokban megfogalmazott egyszerű vagy bővített mondatba foglalt állításokat az ilyen szövegekben bizonyos indoklással látták el, magyarázatokat fűztek az egyes tételekhez. Míg korábban a vitákban (lásd alább: *theses nudaes*) a *respondens* szóban volt kénytelen igazolni állításai forrás- vagy irodalmi alátámasztottságát, az ezen típusú vitairatok már megszabadították a szóbeli aktust a forráshelyek és irodalmi utalások felsorolásának terhétől, s így több idő maradhatott az érdemi vitára. A tézis-mondatokat az utalások mintegy „felöltöztették”, innen az elnevezés: *theses vestitae*.⁸⁵

A Geilfus neve alatt itt megjelent vitairatok is ehhez a típushoz tartoznak, annak is egy viszonylag fejlett változata sajátosságait mutatják. Egy viszonylag magas szintű indokolási, jegyzetelési módszer mutatható ki egységesen, valamennyi *disputatio* esetében: a szerző véleményét tulajdonképpen a „jegyzetekben” fejt ki, ott veti össze a rendelkezésre álló forrásokat, és foglalt állást az érvek között. Az egyes tézisekben (*exercitatio*nként 12 és 20 között változó számban) megfogalmazott állításokat, tehát mintegy magyarázó fejtegetések kísérik, sőt ezek keretében sajátosan – általában, de nem minden tézis esetében – néhány formális kérdés (*quaestio*) is megfogalmazódik, amelyekre megindokolt megerősítő vagy tagadó válaszok születnek.⁸⁶

Három *politica-disputatio* – három könyvészeti *hungaricum*

Két vitairat egy gyűjteményben

A továbbiakban röviden tekintsük át a három *hungaricum* tartalmát, nem a megfogalmazott gondolatok jelentősége miatt, hanem azon okból, hogy érzékeltessük a korabeli egyetemek *politica*-oktatásának világát, azon ismeretköröket, amelyekben több-kevesebb jártasságot szerezhettek, áttekintést kaphattak a korabeli *peregrinusok*, köztük a két soproni ifjú is.

legyen szabad az alábbi összefoglalásra utalni: P. Szabó Béla: „Auctor et respondens” – A szerzőség kérdése magyarországi joghallgatók korai korszaki disputatívai és dissertatívai fényében. In: Ünnepi tanulmányok Csécsy György 65. születésnapjára II. szerk. Szikora Veronika, Török Éva. Debrecen, 2017. 247–277.

⁸⁴ A vitairatok módszertani-formai osztályozására lásd: Werner Kundert: Einleitung. In: Karl Mommsen: Katalog der Basler juristischen Disputationen 1558–1818. Hrsg. Werner Kundert. Frankfurt am Main, 1978. 51–52. Werner Kundert: Katalog der Helmstedter juristischen Disputationen Programme und Reden 1574–1810. Wiesbaden, 1984. 61–62. Lásd még Ewald Horn: i. m. 86. A jogi *disputatio*kkal kapcsolatban Szabó Béla: Előtanulmány... 91–94.

⁸⁵ Werner Kundert: Einleitung i. m. Vö. 51–52. Szabó Béla: Előtanulmány... i. m. 92–93.

⁸⁶ A *theses vestitae* esetében az *apparatus* mikrotanulmányokká vált, amelyben a fontos, a szerző által kiérlelt, vagy másoktól átvett gondolatok jelentek meg. Ugyanakkor az eredeti tézis már csak az alkalmat adta a „jegyzetbeli” gondolatok kifejtéséhez, csupán mint *summarium*, tehát összefoglalás kapott szerepet. A tudományos vita ekkor már az *apparatus*ban folyt.

Geilfus említett gyűjteménye szerint a nyitó *exercitatio respondense* Johann Stainer volt (*De civitatum prima origine et constitvitione*),⁸⁷ akinek bizonyos alapvető kérdések kifejtése jutott osztályrészéül. A *politica prudentia* fogalmának rövid kifejtése mellett értekezett a *politica*-tanulás jelentőségéről, a *res publica* végső céljáról, amelyet a – kor felfogásának megfelelően – a közboldogság biztosításában ért tetten. A szerző a közösségek eredetét a családok természetes kapcsolatára vezeti vissza, s ezzel kapcsolja össze a *legislator* hatalmát, aki azt ezen közösség megőrzése érdekében gyakorolja.⁸⁸ A családok különböző társadalmi rétegeket képeznek és a törvényhozó másik feladata, hogy a közösséget bizonyos osztályokra és rendekre ossza fel, és mindenkinek a helyzetének megfelelő jogokat és privilégiumokat biztosítsa.⁸⁹ A nemesi családok mellett különböztet a polgárok (*cives*), a nem teljes jogú lakosok (*incolae*), valamint az idegenek között. Az állam népességén belül nemesi rangjuk, nemük, koruk, tanultságuk és foglalkozásuk alapján is csoportosít, előre helyezve a vezetők és az alávetettek közötti megkülönböztetést.⁹⁰ Kollégiumokba sorolja a polgárokat foglalkozásuk szerint („*secundum similitudinem nimirum studiorum et opificiorum*”) és különösen kiemelendőnek tartja az egyházi és skolasztikus testületeket. Utóbbiak vonatkozásában a négy karra osztott *academia* jelentőségét tartja megemlítenedőnek.⁹¹

A közösség/állam (*civitas*) – a tézisek szerint – emberek csoportja, akiket az ész ugyanazon törvények szerint irányít,⁹² amelynek azonban léte biztosításához javakkal és dolgokkal kell rendelkeznie („*bona etiam habeat et res*”).⁹³ A dolgok vagy közösek, vagyis az egész államot illetik (melyek közé az állam területe, a városok, folyók, erdők is tartoznak), vagy magánosokéi. A magánjavak közül az épületeket emeli ki, illetve azokat az ingókat, amelyek a lét fenntartásához szükségesek, s amelyeket földművelés, pásztorkodás, vadállatok elfogása és zsákmányolás révén biztosíthatnak maguknak az emberek.⁹⁴ Ezek mellett az árucseré jöhet még szóba a javak megszerzése tekintetében, amelyen a kereskedelem, mint fontos tevékenység alapszik.⁹⁵

A Stainer által megvédett 18 *theses*ből álló, 24 oldalra kiterjedő szöveg tézisei és a részletkérdések tárgyalása során természetesen elsősorban Arisztotelész *Politica*ja képezte a

⁸⁷ *Exercitatio I. De Civitatum Prima Origine et Constitvitione*. In: Johann Geilfus: Opvscvlvm 1628 i. m. 1-24.

⁸⁸ Theses III-IV.

⁸⁹ Thesis VI. „... in certas classes ac ordines distribuat, ac singulos certis juribus et quasi privilegiis quibusdam circumscribat.”

⁹⁰ Thesis VIII. „Distribuuntur incolae et cives in varios ordines; sunt enim magistratus vel subditi: mares vel faeminae: juniores aut seniores, nobiles aut ignobiles: literati aut illiterati, sub quibus mercatores, agricolae, opifices.”

⁹¹ Theses IX-XI.

⁹² Thesis XII. „... est coetus hominum, secundum easdem leges viventium ratione moderatus.”

⁹³ Thesis XIII. A szerző például tagadja azt, hogy a romák (Zygaris) államot alkothatnának, „quia nulli locorum imperat...”

⁹⁴ Theses XV-XVI. „... qualia acquiruntur, agricultura, pastoritica, captura furarum [recte: ferarum] et praedatoria.”

⁹⁵ Theses XVII-XVIII.

megfogalmazottak elsődleges forrását. Szinte valamennyi megállapítás mögött feltűnik a Sztagiritanak a kor német egyetemi filozófia-oktatást uraló tekintélye. Ugyanakkor a viszonylag széles a korabeli „szekunder” *politica*-irodalom azon kurrens szerzőinek köre is, akikre a tézisek megfogalmazója állásfoglalásai megfogalmazásánál támaszkodhatott. A leggyakrabban idézett tekintélyek a vitairatban Daniel Heinsius, Jean Bodin, Georg Schönborn, Christoph Besold, Johannes Goddaeus, Henning Arnisaeus, Thomas Lansius, Janus Rutger, de római jogi utalások is feltűnnek.

A sorban hatodikként kapott feladatot Geilfustól a másik soproni hallgató, Michael Kern. Mind a korabeli jogi kari vitatkozásoknak, mind a *politica-disputatió*knak népszerű témája volt a háború és béke kérdése, annak jogi alapjai, indokolhatósága. S nem csak a harmincéves háború időszakában, hanem előtte és utána is tucatjával születtek olyan vitairatok, amelyek igazolják a téma népszerűségét.⁹⁶ Ezek sorába tartozott az a 17 tézist 24 oldalon megjelenítő szöveg is (*De jure belli ac pacis*), amely alapján Kern állt ki vitára diáktársai elé.⁹⁷

A vitairat első megállapítása is az, hogy egy közösségben nem szabad, hogy ismeretlenek maradjanak a háború és béke jogának szabályai,⁹⁸ valamint a háború alapjait képező, illetve a háború meghirdetésével kapcsolatos elvek. A háború, a fegyveres konfliktus a *vir bonus* számára csak akkor elfogadható, ha az igazságos. Igazságos háborút csak a legfőbb hatalommal rendelkező indíthat jogos védelmi, vagy jogszerű támadási célból.⁹⁹ Fontosnak tartja a szöveg megfogalmazni, mikor igazságos a támadás: az elszenvedett jogtalanság, az erőszakkal elvett dolgok visszaszerzése, az átvonulás megtagadása, a követek megsértése és az árulás indokolhatja a támadó háborút.¹⁰⁰ A háború szükségszerű előfeltétele annak szabályos és nyilvános meghirdetése, mely elvárások megsértése jogtalaná teszi a hadműveleteket.¹⁰¹ Csak alapos megfontolás után, megfelelő okokból szabad háborút indítania az uralkodónak. A hadviselés szabályai között a szerző hangsúlyozza, hogy az ellenség megölése kívánatos lehet, és elkerülhetetlen, hogy a háborúk egyes területek elnéptelenedéséhez vezessenek, tűzvészek és rablások okán.¹⁰² A győztesnek joga

⁹⁶ Michael Philipp: Krieg im Politischen Denken und in der Politikwissenschaft der Frühen Neuzeit. Machiavelli – Montesquieu – Besold. In: Macht und Recht. Hrsg. Ulrich Lappenküper, Reiner Marcowitz. Paderborn, München, Wien, Zürich, 2010. 71–110.

⁹⁷ Exercitatio VI. *De jure belli ac pacis*. In: Johann Geilfus: Opvscvlvm 1628 i. m. 121–144.

⁹⁸ Thesis I. annotatio: „ideo ad naturam belli et pacis ac utriusque jura, hanc dissertationem dirigamus, quibus pauca de militibus, aliisque belli necessariis, miscebimus.”

⁹⁹ Theses I–IV. Hogy milyen esetei lehetnek a védekező és milyen jogos okai a támadó háborúnak, részletes kifejtést kapnak a jegyzetekben.

¹⁰⁰ Thesis V.

¹⁰¹ Thesis VIII. [recte VII.]. „Ex istis si unum vel plura deficiunt, oritur injustum bellum, quod in primis tamen suadet ambitio et avaritia.” Az ezen téziszhez fűzött jegyzetben tagadó választ kap a kérdés, hogy lehet-e igazságos a vallási egység megteremtése érdekében indított háború. [Az 1628-as nyomtatványban a tézisek számozása hibás, de ez a későbbi kiadásokban javításra került.]

¹⁰² Theses IX–X. [recte VIII–IX.] Ez a rész a legterjedősebb a *disputatió*ban: tagadja a méreggel való néptirtás lehetőségét, és tiltja a nők megerősökölését.

van a javak és személyek elhurcolására és a főhatalom gyakorlására az elfoglalt területen, de az igazságos háborúban mindenképpen mérsékletet kell tanúsítani, különösen a lakosság tekintetében.¹⁰³ A tűzszünetek alatt általában megengedett a háborús kereskedés. A háborút követő békének tisztességesnek és egyszerűnek kell lennie, sohasem lehet rombolóbb, mint maga a háború. A békét két módon lehet kötni, vagy a győztes diktálja a feltételeket, vagy midőn az egyenlő felek méltányos baráti szövetséget kötnek.¹⁰⁴

A Kern nevéhez köthető szöveg módszerében csak annyiban tér el a másiktól, hogy itt valamivel később, a IV. *thesis*től kezdődően jelennek meg a főszöveghez fűzött kifejezett *quaestio*k. Ezen kérdések kapcsán többször tapasztalhatja az olvasó ellentmondó irodalmi álláspontok ütköztetését. Természetesen a Kern által megvédett szövegben a hivatkozott irodalom is más, mint az Arisztotelészre támaszkodó első *disputatió*ban. Itt elsősorban Hugo Grotius munkája irányadó, de mellette más *politica*-szerzők is felhasználásra kerültek, mint Justus Lipsius, Christoph Besold, Dietrich Reinking, Georg Schönborn, Pietrinus Bellus és római jogi auktoritások. Talán a Kern által megvédett szövegre jellemző leginkább, az a korban egyértelműen uralkodó gyakorlat, hogy a szerző ókori történelmi példákra hivatkozik, míg a többi szövegben – a kor gyakorlatától némileg eltérően – viszonylag ritkán jelennek meg ókori történetírók állításai.

Stainer önálló disputatiója

Mai tudásunk szerint Stainer – egyedülként a korábbi hét *exercitatio respondensei* közül – legalább még egyszer megmérte magát a *vita-pulpituson*. Röviddel ezelőtt vált ugyanis ismertté egy önálló címlappal is rendelkező tézisfüzet, amely ugyancsak őt tünteti *respondensként*, s amelyet ő „*Publico Examini subijcit*”, vagyis nyilvános vizsga okán terjesztett be. Ez a Stainer „*Auth. & Resp.*”-ként feltüntetett *dissertatio politica*¹⁰⁵ képezte alapját annak a vitának, amelyen – 1628. március 29-én – szintén Geilfus professzor elnökölt. Stainer a munkát („*praesentes Studiorum Primitias*”) Wolfgang Artnernek,¹⁰⁶ Christoph Lacknernek, Erhard Artnernek,¹⁰⁷ saját apjának Jacob Stainernek, és nagybátyjának, Matthias Cramernek,¹⁰⁸ vagyis Sopron legtekintélyesebb vezető személyiségeinek ajánlotta

¹⁰³ Theses XII–XIV. [recte XI–XIII.] Külön kiemeli ezt az utóbbi thesis: „*Vastatio quoque in bello justum temperamentum admittit.*”

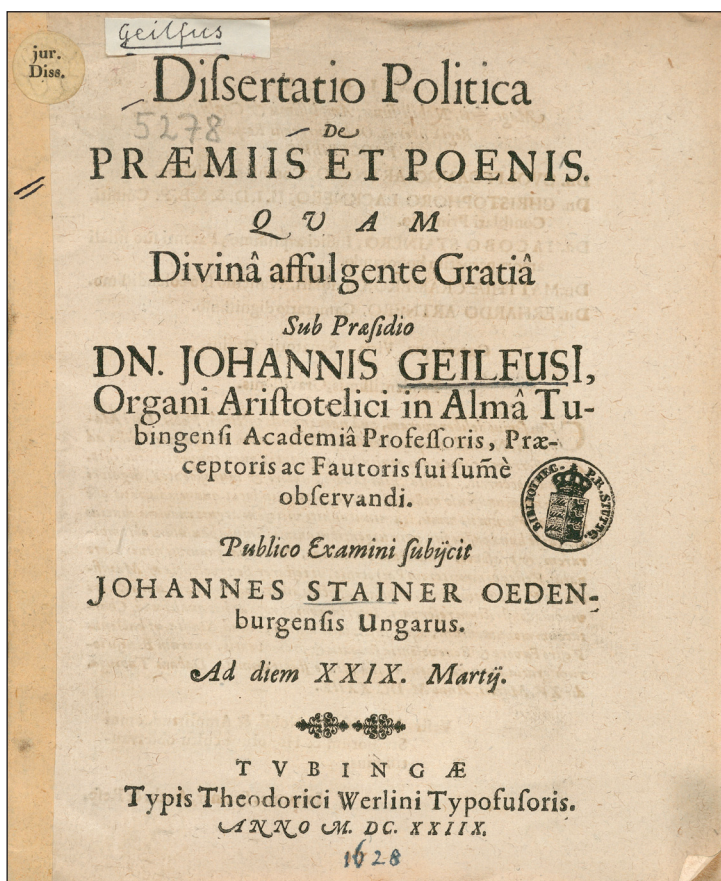
¹⁰⁴ Theses XVI–XVII. [recte IX–XIII.]

¹⁰⁵ *Dissertatio Politica De Praemiis Et Poenis, Quam Divinâ affulgente Gratiâ Sub Praesidio Dn. Johannis Geilfusi, Organi Aristotelici in Almâ Tubingensi Academiâ Professoris, Praeceptoris ac Fautoris sui summè observandi. Publico Examini subijcit Johannes Stainer Oedenburgensis Ungarus. Ad diem XXIX. Martij. Tubingae Typis Theodorici Werlini Typofusoris. Anno. MDCXXIIX. –* lelőhely: LB Stuttgart Jur. Diss. 5278.

¹⁰⁶ *Házi Jenő*: i. m. nr. 186.

¹⁰⁷ *Házi Jenő*: i. m. nr. 185. *P. Szabó Béla*: Erhard Artner jogi tanulmányai Tübingenben a 17. század elején. In: *Soproni Szemle*, 63. (2011) 4. sz. 361–380.

¹⁰⁸ *Házi Jenő*: i. m. nr. 1968.

4. kép. Johann Stainer önálló disputációjának címlapja

két héttel a vita előtt keltezett – a korban szokásos alázatos szavakkal megfogalmazott, az addigi támogatást is megköszönő – soraival.¹⁰⁹

A téziszűzet szintén a korban szokásos, a *politica*-tudomány tárgykörében tárgyalt témakör – a jutalmak és büntetések – kapcsán fogalmaz meg viszonylag egyértelmű és evidens állításokat. A 12 oldalon felsorakoztatott 56 tézis megfogalmazása alapján a legegyszerűbb *disputatio* típusok közé sorolható, hiszen pusztán néhány sorban megfogalmazott állításokból áll, amelyekhez az esetek többségében semmiféle, az állítást alá-

¹⁰⁹ „*Viris Magnificis, Nobilissimis, Amplissimis et Consultissimis Regia liberaeque Oedenburgensis Respub. Proceribus. Dn. Gvolffgango Artnero, Consuli meritissimo. Dn. Christophoro Lacknero, U.I.D. & S.L.P. Comiti, Consulari Primario. Dn. Iacobo Stainero, Iudici aequissimo, Parenti suo filiali amore perpetim honorando. Dn. Matthiae Cramero, Consulari, Avunculo suo colendissimo. Dn. Erhardo Artnero, Camerario dignissimo. Caeterisque Viris, Senatorii Ordinis, Prudentissimis, Gravissimis.*”

V I R I S

*Magnificis, Nobilissimis, Amplissimis & Consulissimis,
Regia liberâq; Oedenburgensis Respub.
PROCERIBVS.*

Dn. GVOLFFGANGO ARTNERO, Consuli meritissimo.
Dn. CHRISTOPHORO LACKNERO, U. I. D. & S. L. P. Comiti,
Consulari Primario.
Dn. IACOBO STAINERO, Iudici æquissimo, Parenti suo filiali
amore perpetim honorando.
Dn. MATTHIÆ CRAMERO, Consulari, Avunculo suo colendissimo.
Dn. ERHARDO ARTNERO, Camerario dignissimo.

Cæterisque Viris, Senatorii Ordinis,

Prudentissimis, Gravissimis.

*C*um sapius deliberaveram, quã nam ingenti viclîmã, Vobis, Viri Magnifici, Nobiliss. Ampliss. Consuliss. Gracitudinis & Amoris Sçgilla ad Aras offerrem, tamen diu multumq; cogitanti, quod convenientius esset, nunquam occurrit. Tanto enim favori, amori & munificentia, digniorẽ studiorum munusculo velle respondere, potius audacia quã aquitaris esse arbitror. Verum ut nimis, itã minus anniti viciosam arguit indolem, diutius delituisse hanc passus sui, quin surgentibus animi stimulis paululum obtemperarem, & præsentes Studiorum Primitias, Minervã quamvis novercante natas, Vestro committerem Patrocino, ut testarer Benevolentia & Munificentia Vestra memoriam, & filialis affectus amorem, semper mecum arctiori vinculo constructum reservari. Interim omnixẽ rogo ut hoc qualecunq; Characterum monumentum, æquo suscipiatis animo, meaq; Studia ut hæcenus Vestro Favore & Benevolentia foveatis & promoveatis, quorum Beneficiorum gratia æternum memori sub mente stabit immota. Dabam Tübingæ, die XV. Martii, Anno M. DC. XXII.

Vestrx Magnificent. Nobil. & Amplitud. omni
Studiorum & Honorum cultu observan-
tissimus.

Iohannes Stainer, Auth. & Resp.

5 kép. Johann Stainer ajánlása

támasztó érv nem társul. Az ilyen stílusban megfogalmazott vitairatokat a szakirodalom *theses nudae* megjelöléssel illeti.¹¹⁰

Az e csoportba sorolható szövegek jellemzője ugyanis az volt, hogy a vita anyagát egyszerű vagy bővített kijelentő mondatokban adta elő, eltekintett a szakirodalmi hivatkozásoktól, nem tartalmazott semmiféle utalást a vélekedés forrására, az állítások mintegy „*ex cathedra*” kijelentésként kerültek megfogalmazásra. A tézisek természetesen logikai kapcsolatban állhattak egymással, gyakran egy speciális tárgykört fogtak át, igaz csupán címszószerű rövid mondatok formájában. Bonyolultabb gondolatok már inkább külön tézisekben fogalmazódtak meg, ami jelentős mértékben széttöredezhette a

¹¹⁰ Szabó Béla: *Előtanulmány...* i. m. 92.

gondolatmenetet. Az ide sorolható *theses* nem olvasásra készültek, csak keretet adtak a *respondens* és az *opponensek* gondolatainak.¹¹¹

A *theses nudaes* a 16. század *disputatiós* szövegeinek uralkodó belső formája volt, s eredetileg általában olyan tézisek felsorolására szorítkozott, amelyekről könnyen lehetett vitatkozni, persze ehhez olyan állítások kellettnek, amelyek kapcsán legalább két eltérő álláspont könnyen kialakítható volt. Az ilyen, 20-100 tézist magukba foglaló *disputatiók* első pillantásra tudományosan értéktelennek tűnnek, hiszen téziseik csupán a vitapontot közölték egy-egy mondatban.¹¹²

A Stainer által előbocsátott szövegben is mindössze két helyen találunk szakirodalmi hivatkozást. Ezek közül az egyikként – bár az adott helyen nem feltétlenül szükségszerűen – utalást találunk Christoph Lackner nem sokkal korábban megjelent munkájára, a *Galea Martis*-ra. Stainer valószínűleg tiszteletből említi meg a „nagy jogtudós” (*Magnus Jctus*) munkáját, de az is lehet, hogy kis reklámot is csinálni akart a műnek.¹¹³ Az említett egyszerűbb módszer is inkább azt a vélelmet engedi meg, hogy a téziseket Stainer maga fogalmazhatta meg, természetesen tanára felügyelete mellett.

Stainer a munka elején a jutalmazás és büntetés általános szerepéről gondolkodva kifejti, hogy pusztán büntetésekkel nem lehet az embereket az erény útján tartani, hanem szükség van a jutalmazásra is. De ez utóbbi sem elegendő önmagában, s így a büntetéseknek is van létjogosultsága.¹¹⁴

A munka túlnyomó részében a szerző a jutalmak szerepéről elmélkedik, történeti példákkal illusztrálva, milyen nagy szerepe volt például a nyilvános kitüntető aktusoknak a Római Birodalom felemelkedésében és más államok történetében is.¹¹⁵ A különböző, uralkodó által adományozott címeknek és rangoknak is nagy jelentőséget tulajdonít, ugyanakkor nem hallgatja el az anyagi javakban megjelenő előnyök szerepét sem, különösen az állami tisztviselők esetében.¹¹⁶

Mielőtt a jutalmazás különböző módjainak ismertetésébe kezdene, a privilégiumokról elmélkedik, amelyekben az uralkodó különböző indokokkal részesíthet olyanokat, akik származásuk vagy az államnak tett szolgálataik révén kiemelkednek az alattvalók közül. Ezen többletjogok¹¹⁷ biztosítását hasznosnak és indokoltnak tekinti, sőt csak alapos

¹¹¹ Nehéz olvasmányok a maiak számára. Kundert szerint egy ilyen *disputatio* akkor olvasható és élvezhető, ha a terjedelem és a tézisek száma fordítottan arányos. Vagyis ha minél nagyobb terjedelem, minél kisebb számú tézisben jelenik meg. Werner Kundert: *Einleitung...* i. m. 51.

¹¹² Karl Mommsen: *Auf dem Wege zur Staatssouverenität. Staatliche Grundbegriffe in Basler juristischen Doktorisputationen des 17. und 18. Jahrhunderts*, Bern, 1970. 9–10.

¹¹³ Thesis XXVII. „*Haec & consimilia militum privilegia in jure Imperatorio hinc indē sparsa, a Magno Jcto, Dn. Christophoro Lacknero S. L. P. Comite, in Galea sua Martis, sive bona Militia, sub immortalitatis rubrica, in unum quasi fasciculum collecta legibusque confirmata sunt.*”

¹¹⁴ Theses I–III.

¹¹⁵ Theses IV–VI.

¹¹⁶ Theses VII–VIII.

¹¹⁷ Meghatározása szerint a privilégiumok méltányolható okokból a mindenkire vonatkozó jogszabályok alól adnak mentességet: „*Haec dicuntur esse iura singularia seu specialia, contra iuris communis tenorem, aequitatis administrandae causa, legitime introducta.*” Thesis IX.

okkal tartja visszavonhatónak azokat.¹¹⁸ Majd a nemessé emeléssel mint jutalommal, annak formalitásaival és az azzal járó előnyökkel foglalkozik,¹¹⁹ közéjük sorolva a lovagrend (*ordo equestris*) tagjait is, kiemelve egyes harcoló szerzetesrendeket, akik fegyverrel szereznek maguknak megbecsülést.¹²⁰ Egyébként is feltűnően sokat ír a szerző a katonák kitüntetéséről és jutalmairól, kimerítően felsorolva a katonákra vonatkozó speciális jogszabályokat, amelyek megkülönböztetik őket a civilektől. A szerző itt valószínűleg Lackner említett munkájára támaszkodott.¹²¹ Futólag megemlékezik a különböző katonai parancsnokokról, majd történeti példára hivatkozva a veteránokról szól, akik szintén élvezik a katonák kiváltságait.¹²²

Nem meglepő, hogy a szerző nagy teret szentel a szellem emberei (*litteratores*) kiváltságainak,¹²³ amelyeket az *Authentica Habita*-ként emlegetett, 12. századi császári jogszabályra vezet vissza, valamint a különböző fokozatoknak, melyeket a korban az egyetemeken el lehetett érni (*baccalureus, magister, licenciatus, doctor*). A kor felfogásának megfelelően a doktori címet a nemesi ranggal teszi egyenrangúvá.¹²⁴ A jutalmakról szóló gondolatait a tisztviselőket (*magistratus*) megillető megtiszteltetésekről és azok feladatairól elmélkedve zárja,¹²⁵ kiemelve, hogy a tisztviselőket megfelelő biztonság, védelem és bizonyos mentességek illetik meg.

A vitairat szerzője téziseit a büntetésekkel foglalkozó – az addigiaknál – jóval komprimáltabb, mindössze 13 téziszre kiterjedő résszel zárja, felvillantva bizonyos büntetőjogi jártasságot is. A büntetéseket az emberi gyarlóságok megelőzése szükségszerű eszközként tekintve a szerző a büntetésekből elsősorban a jövőre néző preventív eszközt lát.¹²⁶ Elsőként főbenjáró és nem főbenjáró büntetések között különböztet, előbbit pedig tovább bontja az élettől, illetve a polgári léttől való megfosztást különböztetve meg. Felsorolja a

¹¹⁸ Thesis IX. „*Videntur vero privilegia, hanc necessariam trahere secum consequentiam, quod ea semel indulta, sine necessaria legibusque, probata causa, adimi nequeant.*” Thesis XIII.

¹¹⁹ Theses XIV–XIX. „*Est autem Nobilitas, prout modernus fert usus, dignitas supra honestos plebeios eum constituens, quit vel propriis vel maiorum suorum virtutibus reipub. et vitae communi salutaribus, à Lege aut Principe, id iuris habente, eandem obtinuit.*”

¹²⁰ Thesis XX–XII.

¹²¹ Theses XXIII–XXVII.

¹²² Theses XXVIII–XXXI.

¹²³ Thesis XXXIV. „*Illustriores & quae omnibus competunt, haec sunt. I. tam in itineribus, quam locis Academiis constitutis, plenaria illis praestatur securitas, suntque ratione suae personae & suppellectilis ab omni victigalium gravamine liberati. II. non possunt capi jure repressaliarum, aut propter debitum alterius pignorari. III. ob sumptus studiorum, precia librorum emptorum, Doctoratusque expensas, patria non minuitur haereditas. IV. peculiares & quidem plures habent Iudices, quorum optio ipsis data est.*”

¹²⁴ Theses XXXV–XXXVIII. „*Denique Doctoratus in Academiis dignitas suprema est, siquidem hoc honoris titulo legitime condecorati, non nudo saltem nomine Nobilitatis, verum etiam re apse gaudere privilegiis atque insigniis Nobilium...*” Thesis XXXVII.

¹²⁵ Theses XXXIX–XLIII. „*Magistratus nomen derivatur à Magistro: estque persona publica quae summo Principe commissam sibi Resp. parte[m] administrat.*” Thesis XL.

¹²⁶ Thesis XLV. „*Infliguntur autem non quia peccatum est, sed ne peccetur, nec enim tam ad praeterita, quam ad futura poena refertur, quia revocari praeterita non possunt, sed caventur futura.*”

halálbüntetés különböző neveit, illetve a szabadság életre szóló elvonásának lehetőségeit.¹²⁷ A nem főbenjáró büntetések négy neme között tesz különbséget (vagyoni, szabadságtól megfosztó, hírnevet érintő és testi büntetések), és mindegyikre ad egy rövid de precíz meghatározást.¹²⁸ Végül a büntetés-kiszabás elméletének rövid összefoglalását villantja fel, midőn történeti példákat is elő véve (Vitellius, Nero) arra utal, hogy a büntetést az összes körülmények mérlegelésével kell kiszabnia a *magistratus*nak, megfontoltan, nem elhamarkodottan, mert a sok kivégzés az uralkodóra legalább olyan rossz fényt vet, mint a sok temetés az orvosra.¹²⁹

Az itt ismertetett nyomtatvány nem csak Stainernek a *politica* tudományába való bizonyos mértékű elmélyülését bizonyítja, hanem – az előbb említettekén túl azt is – hogy az ő tanulmányai során is szerepet kaptak a jogi ismeretek. Nem csak az bizonyítja ezt, amit az ő és Kern peregrinációjáról tudhatunk, hanem maga a nyomtatvány is. Hiszen a *politica*-tézisek után záradékként hét olyan kérdés („Q[uestiones] *Actuarii loco adjecta*”)¹³⁰ is kinyomatásra került, amelyek – részben kapcsolódva a téziszfüzet fő témájához – a jogi tudásanyagban való jelentősebb elmélyülést is bizonyítanak.¹³¹ A korabeli szokások szerint nem volt ritka, hogy a jogi *disputatio*khöz határterületi (politikai, morálfilozófiai) kérdéseket fűztek kiegészítésként, míg a *politica*-téziszfüzetekben gyakran találhatunk jogi toldalék-téziseket.

Stainer *disputatio*ja esetében az első két kérdés a természetes és a polgári tisztesség közötti megkülönböztetést, valamint a jutalomban és büntetésben részesítés alapkérdését érinti, a hátralévők azonban a *ius talionis* elfogadhatóságával, a kínvallatás különböző fokozatainak alkalmazhatóságával, a lopás, illetve az eretnokség főbenjáró büntetéssel

¹²⁷ Theses XLVI–XLVIII.

¹²⁸ Theses XII–LIII.

¹²⁹ Theses LIV–LVI. „Vt autem Magistratus debet esse promptus praemiis erogandis, ita tardus in poenis instigendis. Nam Principi non minus turpia multa supplicia, quam Medico multa funera.” Thesis LV.

¹³⁰ „I. An sola actio virtutis sit mensura distribuendi Honoris? II. An in Praemiis & Poenis distinctio aliqua inter Personas facienda? III. An lex talionis sit admittenda? IV. An quaestiones per tormenta sint probandae? V. An furtum poena capitali sit puniendum? VI. An haeretici supplicio capitali sint puniendi? VII. An secundum leges Iudices indicare [recte: iudicare] debeant?”

¹³¹ A leggyakoribb megjelölést követve, *corollarianak* nevezett *disputatio*-toldalékok rövid mondatok formájában tovább vihették a főszöveg témáját, illetve rövid mondatokban összefoglalhatták azt, vagy felvethettek a fő témához kapcsolódó vagy attól teljesen független további vitás kérdéseket (*dubia, paradoxa*). Vö. Ewald Horn: i. m. 36. Karl Mommsen: Auf dem Wege... i. m. 12. Az elnevezésekre: Werner Kundert: Einleitung i. m. 53. Werner Kundert: Katalog... i. m. 62. A témakör egyes szakértői szerint ezek a toldalék-tézisek lehetőséget adtak arra, hogy az *opponensek* akkor is tevőlegesen részt vehessenek a vitában, ha magában a fő témában járatlanok voltak, mások szerint a *corollariában* vitára bocsátott állítások révén a *respondens* általános szakmai tudásáról adhatott számot. Előbbire vö. Hanspeter Marti: Philosophische Dissertationen deutscher Universitäten 1660–1750. Eine Auswahlbibliographie. München, 1982. 31. Utóbbira Gertrud Schubart-Fikentscher: Untersuchungen zur Autorschaft von Dissertationen im Zeitalter der Aufklärung. In: Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Phil.-hist. Klasse. 114. (1970) H. 5. 78., valamint Werner Kundert: Katalog... i. m. 62. Werner Kundert: Einleitung i. m. 54.

való sújtásának lehetőségével, valamint a bírák törvényhez kötöttségével kapcsolatban faggathatták a vitára vállalkozó soproni ifjút, vagyis eminens jogi jártasságot feltételeztek részéről.

Zárszó

A tény, hogy Stainer és Kern Tübingenben *politica-disputatió*kkal igazolta szorgalmát és utóbb (bár lehet, hogy már az *Eberhardinán* is) joghallgatók voltak/lettek, és hogy ez a hallgatói pályafutás több Kárpát-medencéből induló *peregrinus*nál is kimutatható, alátámasztja a jog- és politikatudomány már jelzett korabeli erős kapcsolatát.¹³²

Talán az ő példájuk is azt mutatja, hogy a *politica*-vitatkozások nem pusztán a felsőbb jogi karra való beiratkozás esetleges előfeltételeként letudott kötelező penzumot jelentettek, hanem beleilleszkedhettek egy tudatosan felépített, a jogi ismeretek minél alaposabb elsajátítását célzó tanulási folyamatba. *Disputatió*ik révén ugyanakkor azon joghallgatók közé sorolhatjuk őket, akik az itthoni közszolgálatra való felkészültségüket, a szükséges ismeretekben való jártasságukat nem a kivételes jogi doktori címmel, vagy kifejezetten jogi *disputatió*val, hanem politikai vitatkozás révén igazolhatták. Stainer és Kern nem értek el magas pozíciókat, de fiatalabb kortársaik közül például Georgius Poch (1617–1665) későbbi városbíró,¹³³ vagy Johannes Serpilius (1623–1686), szintén városbíró és jelentős jogi író¹³⁴ néhány évtizeddel később hasonló tanulmányi pályát futottak be közéleti pályafutásukat megalapozandó.

A három *disputatio* rövid bemutatása remélhetőleg nem csak *hungaricum* jegyzékünk bővítését szolgálhatta, hanem talán hozzátehetett néhány mozaikkövet Sopron művelődéstörténetéhez is.

¹³² Az eddig ismert magyarországi/erdélyi *politica-respondensek* esetében is megfigyelhető a tendencia, hogy a bölcsészkaron megvédett politikai tárgyú vitatkozással a tarsolyukban később eredeti egyetemükön, vagy máshol, „felsőbb” karra iratkoztak be. Csaknem 40%-uk (71-ből 28-an) joghallgatóként is megjelentek valamelyik német vagy nyugat-európai jogi karon.

¹³³ *Disputatio Politica De Rebuspublicis in Genere, quam Praeside ... Dn. Hermanno Conringio ... Pvblice ... Defendit Georgivs Poch Semproniensis Hvngarvs. Helmaestadi, Typis Iacobo Lucii Typog, Academici. Anno MDCXXXIX. – RMK III. 1465. – VD17 14:065932G. Házi Jenő: i. m. nr. 1306.*

¹³⁴ *Disputatio Politica De Incrementis Rerum pvbli. quam Auspicijs Altissimi Consentiente Amplissima Facultae Philosophicæ. In celeberrima Prussorum Academia sub Praesidio ... Dn. M. Sigismundi Pichleri ... Publico et placido eruditorum examini subicit Johannes Sepilius Caesareopolit. Pannon. Autor et Respondens ... Regiomonti, Typis Johannis Reusneri, 1645. – RMK III. 1654 és 6265 – VD17 14:651373A. Életére vö. Házi Jenő: i. m. nr. 10198. Németh Sámuel: Serpilius János. Sopron városbírája és országgyűlési követe 1681-ben. In: Soproni Szemle, 7. (1943) 4. sz. 271–277. Újabbban: P. Szabó Béla: „Sol sapiens in Jure”. Johannes Serpilius, 17. századi soproni városbíró jogtudósi munkássága. In: A közép-európai régió és a nyugati hatások: A tradicionális jog alakváltozásai. Szerk. Korsósné Delacasse Krisztina, Máthé Gábor, Mezey Barna. Budapest, 2023, 191–206.*